

МИСТЕЦЬКА СПАДЩИНА ЖОВКВИ

ВСТУП

Мистецька спадщина Жовкви є частиною видатної культурної спадщини міста, яка створювалася протягом чотирьох століть його цікавої і багатой історії. Мистецькі надбання Жовкви тісно пов'язані з іншими культурними надбаннями міста, історичними подіями та, в значній мірі, обумовлені ними. Щоб оцінити їх масштаби і рівень, необхідно орієнтуватися у загальній культурній спадщині міста, яка сьогодні представлена у чотирьох великих частинах: 1) історичні пов'язання Жовкви з найвидатнішими особистостями і державними діячами кількох народів та подіями загальноєвропейської історії; 2) архітектурна спадщина, яка включає також видатну містобудівну спадщину; 3) культурна спадщина єврейської общини Жовкви; 4) власне мистецька спадщина Жовкви. Коротко охарактеризуємо їх.

Із видатних історичних осіб і державних діячів слід відзначити насамперед засновника Жовкви і фундатора багатьох її громадських споруд Станіслава Жолкевського (1547-1620). Станіслав Жолкевський, українець (русин) за походженням, – видатний державний діяч, полководець і письменник, Великий коронний гетьман і канцлер Речі Посполитої, воєвода київський, староста Москви, незаперечний моральний авторитет і високий приклад служіння батьківщині для багатьох поколінь поляків. Саме за Жолкевського були покладені початки видатних культурних, мистецьких і ремісничих традицій Жовкви.

Багатолітнім власником і фундатором багатьох будівель та визначних творів мистецтва Жовкви був ще один видатний державний діяч Польського королівства, його найвидатніший король Ян III Собеський (1629-1696), видатний полководець та меценат мистецтв, правнук Станіслава Жолкевського. Більше 100 років Жовкві була адміністративним центром величезних приватних володінь родини Собеських, що налічували десятки міст із замками і резиденціями та сотні сіл. Після обрання у 1674 р. Яна Собеського королем Жовкві поступово перетворилася на одну з найкрасивіших приватних королівських резиденцій Європи, наново перебудовано і пишном оздоблено замок, оточено його прекрасними парками і садами. Тут працювали видатні митці, відбувалися засідання Сенату та важливі політичні події Речі Посполитої того часу. Під стінами Жовкви збиралися величезні армії, які Ян Собеський водив у переможні походи на турків під Хотин у 1673 р. та Відень у 1683 р. Саме в Жовкві відбувалися головні європейські тріумфальні урочистості з нагоди цих видатних перемог християнства над могутньою Османською імперією.

У XVII-XVIII ст. Жовкву і Жовківський замок часто відвідували і тривалий час тут гостювали найвидатніші шляхетські, княжі та королівські особи Польщі і Литви, численні іноземні послы, відомі мандрівники. У 1646 р. у Жовківському замку гостював король Владислав IV з королевою Марією Гонзагою. З вересня 1662 р. більше чотирьох місяців у Жовківському замку перебував і відпочивав король Ян II Казимир з королевою Марією Гонзагою. У 1694 р. в Жовківському замку перебував електор Баварії Максиміліан II, який приїжджав до Жовкви для заручин з донькою короля Яна III Терезою Кунегундою (у 1704-1705 рр. вона була тимчасовим регентом Баварії, її син Карл Альбрехт став курфюрстом Баварії, королем Чехії та імператором Священної Римської імперії Карлом VII).

Після останньої з Собеських княжни Марії Кароліни де Буйлон (1697-1740) власником Жовкви у 1740-1786 рр. був князь Михайло Радзивил (1702-1762) та його сини. Князь Михайло Радзивил – державний і військовий діяч Великого князівства Литовського, Великий гетьман, магнат, власник земель майже усієї Литви. У Жовкві він підняв занепале господарське життя міста, перебудував запустілий Жовківський замок під одну із своїх найбільш показних резиденцій, активно підтримував і заохочував мистецькі традиції міста.

У Жовкві з 1594 по 1605 рр. проживали батьки Богдана Хмельницького – видатного державного діяча і полководця, засновника Української держави у XVII ст., гетьмана України. Богдан Хмельницький (1595-1657) тут народився і провів 10 років свого дитинства. З Жовквою пов'язані події його життя також у 1609-1610, 1620, 1627 і 1648 рр.

Пов'язання з Жовквою ще одного видатного гетьмана України Івана Мазепи (1639-1709) почалися у 1672 р., коли він, ротмістр гетьманської гвардії Петра Дорошенка, за його дорученням таємно від своїх союзників татар обороняв сусідній Крехівський монастир. В кінці 1680-х рр. Мазепа, уже як гетьман України, підтримував таємні стосунки із королівською резиденцією в Жовкві у поновлених справах міждержавного об'єднання (Гадяцької унії). У Жовкві він кілька разів бував у 1702-1707 рр. під час Північної війни. Під час свого останнього, драматичного перебування у Жовкві у квітні 1707 р. прийняв доленосне для України рішення про початок сепаратних переговорів із шведським королем Карлом XII.

У 1616 р. у Жовківському замку проживав старший син покійного господаря Молдавії Симеона Могили Гавриїл Могила (пом. 1635), господар Валахії у 1616, 1618-1620 рр. Другий його син Петро постійно проживав у Жовківському замку від 1617 по 1622 рр., коли вирішив покинути мирське життя і віддалився у монастир. Петро Могила (1596-1647) – видатний український політичний, церковний і освітній діяч XVII ст., митрополит Київський, Галицький і всієї Русі, екзарх Константинопольського патріарха, засновник Києво-Могилянської академії, святий, канонізований Православною церквою у 1996 р.

У 1698 р. у Жовкві перебував Феофан Прокопович (1681-1736) – видатний державний і релігійний діяч епохи Петра I, вчений і філософ, ідеолог реформ і сподвижник царя Петра I, архієпископ Великоновгородський і Великолуцький, ректор Києво-Могилянської академії; залишив по собі хвалебний опис Жовкви.

Під час Північної війни із шведським королем Карлом XII майже рік, починаючи з літа 1706 р., у Жовківському замку знаходилася російська військова ставка на чолі з генерал-майором князем Олександром Меньшиковим та головнокомандувачем російської армії фельдмаршалом Борисом Шереметьєвим. Протягом більш ніж чотирьох місяців 1706-1707 рр. у замку безвиїзно проживав і працював Петро I Романов (1672-1725) – найвидатніший російський цар-реформатор, перший імператор Росії. Увага всієї Європи знову була звернута до Жовкви, де відбувалися переговори з союзниками, розроблялися і приймалися важливі воєнні рішення та реформаторські документи.

У 1711-1713 рр. у Жовківському замку неодноразово бував князь Ференц II Ракоці (1676-1735) – національний герой угорського народу, який очолював визвольну війну 1703-1735 рр. проти габсбурзького правління. Від 1706 р. до Жовківського замку часто приїжджала дружина князя княжна Кароліна Амалия (1679-1722), яка пізніше постійно проживала в сусідніх палацах Собеських з 1711 по 1721 рр. У Жовкві знайшли надійний притулок чимало повстанців-куруців після поразки угорського повстання у 1711 р. Тривалий час тут проживали, народжували і хрестили своїх дітей опальні угорські аристократи керівники визвольної війни – граф Миклош Берчені (1665-1725) з дружиною графінею Кристиною Чаки (1654-1723), власники Ужгородського замку граф і графиня Форгац, граф Петер Кайдачі з дружиною Ельжбетою Галло, граф Міхал Чаки з дружиною Євою Клобушовською.

Кілька останніх років свого життя у 1690-х рр. провів у Жовкві архієпископ і митрополит сучавський і всієї Молдавії Досифій (Димитріє Барила, 1624-1693). Тут він став першим ігуменом Василіянського монастиря у Жовкві, щойно закладеного архієпископом Йосипом Шумлянським і королем Яном III; похований у монастирській церкві Різдва Христового. Митрополит Досифій – видатний молдавський і румунський релігійний діяч, письменник і поет, національний герой, просвітитель Молдови і Румунії. Рішенням Священного Синоду Румунської Православної Церкви у 2005 р. його зачислено до лику святих.

У Жовкві у 1870-х рр. розпочинав свою політичну кар'єру та родинне життя на посаді старости повіту граф Казимир Фелікс Бадені (1846-1909), італієць за походженням, відомий австрійський політик-реформатор, намісник Галичини, прем'єр та міністр внутрішніх справ Австро-Угорщини. Граф Бадені прихильно ставився до українців, старався залагодити наростаюче польсько-українське напруження, реформував виборче законодавство, увів прогресивний закон про мови в Австро-Угорській імперії (пізніше Сейм його скасував).

Архітектурну спадщину Жовкви представляє унікальний в Україні збережений ренесансний містобудівний комплекс, т.зв. ідеальне місто європейського ренесансу, побудоване італійськими архітекторами. Автором розпланування міста, його фортифікацій і головних будівель, зокрема замку і парафіяльного костелу, є відомий архітектор італійського походження Бернардо Морандо (1540-1601), автор розпланування і будівничий Замостя та перших новітніх оборонних міст у Польщі. Головний будівничий Жовкви – архітектор-італієць Павло Щасливий (Паоло де Дукаато Кламенсі, пом.1610), перший війт Жовкви. Разом з ним над будівництвом міста працювали архітектори та будівничі Амвросій Прихильний (Амброзіо Нутклаус Ваберене, пом.1641) та Павло Римлянин (Паоло Домінічі, пом.1618).

Історичне ядро міста сьогодні складають більше двадцяти історичних містобудівних ансамблів і комплексів, близько 50 зареєстрованих ще в радянський час пам'яток архітектури національного і світового значення, ще стільки ж пам'яток архітектури місцевого значення, пам'ятка садово-паркового мистецтва Замковий парк, і більше сотні нововиявлених цінних історичних будівель, які потребують державної ресторації як пам'ятки. Це лише частина тих архітектурних надбань, які були створені в різний час багатьма відомими архітекторами і будівничими; більша ж частина архітектурної спадщини міста згоріла у численних пожежах та була втрачена у війнах останніх двох століть. Під кінець XVII ст. Жовква вважалася одним з найкрасивіших приватних міст-резиденцій Європи. Тоді в цьому невеличкому місті, яке налічувало 1,5-2 тис. мешканців, функціонували чотири костели, шість церков, велика синагога, діяли два домініканські монастирі, чоловічий і жіночий, два василіянські монастирі, чоловічий і жіночий, пізніше – також абатство при колегіаті св. Лаврентія та архимандрія при церкві Різдва Христового, жіночі монастирі феліціанок та сестер-служебниць, хасидська синагога.

Єврейська община Жовкви, яка існувала від самих початків закладення міста, сформувала тут свою самобутню культуру і у XVIII-XIX ст. стала одним з найзначніших осередків єврейської культури у Східній Європі. Найвидатніші її досягнення лежать у сфері філософії, теології та книгодрукування. Історичну жовківську єврейську общину прославили своїми працями і діяльністю багато відомих рабинів, мудреців, філософів, лікарів та вчених. Жовква стала відомою в Європі також завдяки діяльності впливових осередків новітніх релігійно-філософських вчень саббатаїзму і хасидизму, а також діяльністю у XIX ст. засновників єврейського просвітницького руху Хаскала (Просвіта) в Галичині, який розвинувся на ідейній базі саббатаїзму. Перша єврейська друкарня у Жовкві була закладена ще у XVII ст., у XIX ст. в цьому малому містечку працювали шість єврейських друкарень.

Такими були середовище і місто, в якому зароджувалися і розвивалися його мистецькі традиції. Позитивна аура Жовкви, просвічені власники міста, високі гуманістичні та естетичні концепції, покладені в його основу при будівництві міста, творіння відомих архітекторів, будівничих і майстрів, які його будували, вольності і привілеї, надані його городянам, та піднесений дух міста завжди приваблювали сюди багатьох ремісників, художників і митців. В жовківському замку протягом тривалого часу існував багатий європейський двір з відповідно високими запитами на оздоблення самого замку та величних храмів Жовкви. При усіх храмах існували і активно діяли численні братства. Ці чинники стали вирішальними для формування мистецького середовища та творчої діяльності митців у Жовкві.

Хоч мистецька спадщина Жовкви на сьогодні далеко ще не досліджена, проте, можна уже багато чого сказати, по крайній мірі, – окреслити її характер, масштаби і осіб, які її творили. На жаль, вихорами століть вона розсіялася по цілій Європі і Росії. Але навіть, те, що уже відоме і що можна побачити в старих дерев'яних церквах Жовкви і сусідніх сіл, по цілій Західній Україні і Східній Польщі, в музеях Львова чи в Олеську, не може не вражати. У храмах самої Жовкви на сьогодні зберігається лише незначна частина цієї величезної мистецької спадщини – близько 100 творів-пам'яток мистецтва.

Перші мистецькі традиції Жовкви почали формуватися ще у 1610-х рр. на початках будівництва міста за підтримки засновників міста родини Жолкевських. Це була західно-європейська традиція, перейнята зі Львова і Замостя. З відходом роду Жолкевських у середині 1630-х рр. вона почала занепадати. Але, уже з 1640-х рр. у Жовкві простежується зародження середовища самобутніх місцевих українських майстрів, які виростали на давній візантійській іконописній традиції. Нового життя місцевій мистецькій традиції у другій половині XVII ст. надало європейське бароко, яке було принесене в Жовкву прямо із столиці художнього життя Європи Риму в його найбільш вишуканому стильовому вираженні. Під кінець XVII ст. для самої королівської резиденції в замку та для головних храмів Жовкви прибули талановитими художниками членами королівської малярської майстерні було створено велику кількість першокласних творів барокового мистецтва. Під їх впливом місцеві митці асимілювали ці нові віяння і розвинули місцеву іконописну традицію до визначних висот. Високий рівень мистецтв у Жовкві підтримувався аж до середини XVIII ст. Плідними для Жовкви були і наступні століття. У середині XIX ст. жовківський парафіяльний костел збагатився новими високомистецькими творами. На початку та у 30-х рр. XX ст. у Жовкві створено унікальні настінні розписи церкви Різдва Христового в стилі українського модерну. Вони є рідкісним для України і дійсно видатним надбанням цього короткого, але надзвичайно плідного міжвоєнного періоду високого духовного і творчого піднесення нашого народу.

Вивчення і збереження видатної мистецької спадщини Жовкви є дуже важливими для усвідомлення нашої самоідентичності, для розвитку міста, його громади та особистості.

Розділ I. ЗАМОК – ОСЕРЕДОК МИСТЕЦЬКОГО ЖИТТЯ І МЕЦЕНАТСТВА

1.1. Початки мистецьких традицій за Жолкевських (перша половина XVII століття).

Жовківський замок закладений разом з містом гетьманом Станіславом Жолкевським у 1594 р. У 1605 р. закінчено основні будівельні роботи, в замок переселився двір гетьмана. Очевидно, на цей час в замку були виконані також значні оздоблювальні роботи, зокрема, в житлових кімнатах та двох великих їдальнях на другому поверсі палацу, адже в цьому ж році Жолкевський робив у замку велике і пишне весілля для своєї старшої доньки 15-літньої красуні Софії, на якому були присутні багато почесних гостей.

Проведені в замку у 2012-2013 рр. групою реставраторів Музею Палацу короля Яна III у Вілянові дослідження тиньків показали, що на той час, зокрема, мала їдальня (146 кв. м) мала багату поліхромію стін – виявлено залишки цікавого мальованого фризу з 16 портрета-

ми по периметру зали. Аналогічні пам'ятні розписи в замках і палацах того часу робилися, як правило, з нагоди значних подій, зокрема, шлюбу (наприклад, їдальня палацу в Замості).¹

До нашого часу дійшла красива бронзова фундаційна таблиця замку розміром 100×63 см, яку Жолкевський наказав відлити у 1606 р. і встановив на надбрамній башті у подвір'ї. Таблиця реставрована у 2007 р. у Варшавській Академії Мистецтв під керівництвом професора Януша Смази. При реставрації відлито її бронзову копію, яка встановлена на місце оригіналу на башті; оригінал таблиці знаходиться у фондах Державного історико-архітектурного заповідника у м. Жовкві (інв. № 620/ГІК1178/М73). Автором напису таблиці є близький приятель Станіслава Жолкевського Шимон Шимонович (1558-1629), вірменин за походженням, відомий в ті часи українсько-польський латиномовний поет, філософ, гуманіст, людина енциклопедичних знань, один з засновників Замойської академії у 1594-1595 рр., бібліотеки і друкарні, особистий секретар канцлера Яна Замойського.

Істотний вклад у мистецьку спадщину Жовкви тоді внесли архітектори – будівничі міста того часу: Павло Щасливий (Паоло де Дукато Клеменсі, пом. 1610 р.), Амвросій Прихильний (Амброзіо Натклаус Ваберене, пом. 1641) та головний майстер львівського цеху будівничих Павло Римлянин (Паоло Домінічі, пом. 1618), які були також хорошими різьбярками по каменю та скульпторами. Їх високого рівня оздоблювальні роботи в камені до сьогодні прикрашають фасади та інтер'єри парафіяльного костелу.

Від 1611 р. Станіслав Жолкевський, відійшовши дещо від державних справ після Московської війни та розбіжностей з королем, розгорнув активну діяльність із розвитку міста, оздоблення замку і споруджуваного парафіяльного костелу. З Московської війни Жолкевський привіз додому багаті трофеї і подарунки, зокрема – дорогі меблі, килими, паласи, військову і мисливську зброю, рицарські обладунки та інші дорогі речі і твори мистецтва, якими він умеблював і оздобив недавно збудований замок². Гетьман тоді перебував на вершині своєї слави. Жовківський замок мав уже достатньо презентативний вигляд, в ньому відбувалися прийоми численних гостей з усіх кінців королівства та закордонних послів.

До оздоблення замку і костелу гетьман залучав майстрів і митців з мистецьких осередків поближчих міст Львова та Замостя. Для Жолкевського тривалий час виконували роботи відомі львівські малярі вірменського походження, члени львівського цеху малярів, золотарів та конвисарів Павло Богуш-Доношович (пом. 1605) та його син Симон Богушевич (пом. 1648)³. У 1615 р. у Жовкві нотовано найвидатнішого львівського скульптора першої половини XVII століття Іоана Пфістера (1573-1648), родом з Вроцлава⁴. У 1630 р. неодноразово нотовано у Жовкві ще одного львівського скульптора Мельхіора Ерлемберга (пом. 1646) та його дружину.⁵

Долоту скульптора Іоана Пфістера належить, ймовірно, не одна визначна пам'ятка у парафіяльному костелі св. Лаврентія, виготовлена у той час. Дослідники його творчості вважають, що ним виконані, зокрема, прекрасний портал-іконостас головного входу (найкрасивіший ренесансний портал на території східної Польщі та Західної України), скульптура Св. Архангела Михаїла на вершині фронтона головного фасаду костелу, давні вівтарні скульптури, багато оздоблена таблиця посвячення костелу у 1623 р., епітафія Войцеха Глоговського (приятеля С. Жолкевського) з 1626 р. та надгробні пам'ятники родини Жолкевських.

У 1625-1626 рр. Софія Данилович, донька Станіслава Жолкевського, здійснила будівництво в колегіаті двох подібних багатоярусних надгробних пам'ятників з червоного мармуру – один батькові і братові, другий матері і собі⁶. Жіночий надгробок закінчив після смерті

¹ Pawełkowicz, Sylwia, Witkowski, Michał. Prace badawczo-konserwatorskie przy malowidłach w zamku w Żółkwi. / Жовква крізь століття. Науковий збірник. Випуск 3. – Жовква, 2014. – 342 с. С. 174-183.

² Barącz, Sadok. Pamiątki miasta Żółkwi. Drugie wydanie. – Lwów, 1877. – 247 с. С. 22.

³ Александрович, Володимир. Початки Жовківського мистецького осередку. / Збірник матеріалів українсько-польського науково-практичного семінару «Історична, мистецька та архітектурна спадщина Жовкви: проблеми реставрації та використання». – Жовква – Львів, 1998. – С. 103.

⁴ Там-же, – С. 103.

⁵ Там-же, – С. 103-104.

⁶ Petrus, Jerzy. Kościoły i klasztory Żółkwi. – Kraków, 1994. – 200 с. 355 іл. – С. 28; Pokora, Jakub. «On piersi swemi ojczyznę zasłonił». Pomnik nagrobny kanclerza i hetmana wielkiego koronnego Stanisława Żółkiewskiego. – С. 193,

Софії її син Станіслав. В нішах пам'ятників поміщено скульптурні портрети Жолкевських в повний ріст натуральної величини. Завершені пам'ятники скульптурами Архангела Михаїла, Матері Божої з Дитям, святих патронів, персоніфікацій Мужності, Справедливості та інших не ідентифікованих (над жіночим надгробком). Автором цих величних надгробків, найбільш ймовірно, є Іоан Пфістер.

Надгробки були неодноразово сильно пошкоджені, але збереглися до нашого часу. У 1862-1867 рр. їх відновлював відомий краківський скульптор Парис Філіппі. У 1992-1997 рр. вони були ґрунтовно реставровані студентами і дипломантами Варшавської академії мистецтв під керівництвом професора Януша Смази. Реставрація цих величних надгробних пам'ятників на сьогодні ще не закінчена. Необхідне доопрацювання окремих кам'яних елементів. На скульптурах батька і сина Жолкевських у повних лицарських обладунках бракує деяких атрибутів, зокрема, шабель, ймовірно, металевих, багато оздоблених, які відзначені на іконографії з 1831 р. та в описах з 1852 і 1876 рр. Втрачені також автентичні металеві, ймовірно, позолочені полковничий пернач Яна і гетьманська булава Станіслава Жолкевського. При реставрації скульптур у 1990-х рр. в отвори в їх руках вставлено приблизні кам'яні реконструкції цих атрибутів. Ймовірно, втрачена також посріблена металева гравірована насадка на кам'яну печатку канцлера із зображенням гербового орла.

Одночасно з будівництвом надгробних пам'ятників в колегіаті, Софія Данилович замовила виготовлення трикутного тимпану з гербом Жолкевських та лицарською атрибутикою на портал замкової брами. Тимпан виготовлений з того ж самого червоного мармуру тим же самим скульптором⁷ Іоаном Пфістером. До-речі, його також реставрував Парис Філіппі у 1860-х рр. Тимпан перетерпів пожежу 1915 р., покриття цементними штукатурками в радянський час, але зберігся до наших днів; ґрунтовно реставрований у 2004 та 2006 рр. дипломанткою Варшавської академії мистецтв Анною Стрижимельською-Карчевською під керівництвом професора Януша Смази.

Тоді ж, у 1610-1620-х рр. почало формуватися місцеве мистецьке середовище Жовкви з художників, які на постійній основі працювали при замку та проживали у Жовкві. У 1613 р. до Жовкви на постійно перебрався молодий маляр Єжи (Юрій) Цурикліч (пом. перед 1632), очевидно, запрошений до замку як придворний маляр Жолкевських. У тому ж 1613 р. він разом з дружиною купив будинок на львівському передмісті, а у 1623 р. Регіна Жолкевська подарувала йому «яко своєму слугі» дві ділянки під город. В метричних книгах парафіяльного костелу св. Лаврентія зберігаються записи хрещення його дітей у 1613, 1621, 1624 та у 1628 рр. Цурикліч проживав і працював у Жовкві до кінця життя, тут овдовів, одружився вдруге.⁸

В той час у Жовкві жив і працював ще один маляр польського походження (ім'я і прізвище невідомі), який купив ділянку під город у 1619 р.⁹ У 1631-1633 рр. у жовківському парафіяльному костелі хрестив трьох дітей скульптор Валентин (прізвище невідоме)¹⁰. У 1631-1635 рр. у Жовкві нотовано маляра Войцеха Крауза, сина місцевого коваля, який пізніше одружився до Львова, став головним майстром львівського цеху малярів (1662 р.), чи не найвідомішим польським малярем Львова середини XVII ст.¹¹

Розвивалося в Жовкві також золотництво. Із судових справ 1627 р. відомо про місцевого золотника Яна, який виконував замовлення для замку. Ян мав дуже конфліктну вдачу, в суперечці за гуску убив міщанина Бандурку, за що був засуджений на смерть, але помилюва-

201, 205-206; Козарський, Петро. Сват, Гадеуш. Жовква і її святині. Переклад з польської М.Кубай, М.Бордун. – Видавництво «Місіонар». Жовква, 1999. – 168 с. – С. 58-63.

⁷ Такий висновок зроблено професором Янушем Смазою при реставрації тимпану у 2004 р.

⁸ Александрович, Володимир. Симон Богушевич. Історія і легенда в біографії львівського маляра першої половини XVII ст. // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Випуск 32. – Львів, 1997. – С. 54-70. – С. 64-70; Александрович. Початки ... 1998. – С. 103.

⁹ Александрович. Початки ... 1998. – С. 103.

¹⁰ Там-же, – С. 104.

¹¹ Александрович. Початки ... 1998. – С. 103; Жолтовський, Павло. Художнє життя на Україні в XVI – XVIII ст. – Київ, Наукова думка, 1983. – 180 ст. – С. 57, 116, 141.

ний. Його учень Яків Кукавка свідчив проти нього на суді. У 1648 р. згадується золотник Мартин, у 1649 – золотник Станіслав Люшніц¹².

З художніх робіт 1610-1620-х рр., створених у Жовкві, до нас дійшла дуже велика батальна картина «Битва під Клушиним» розміром 5,8×6,9 м (первинні її розміри приблизно 4,5×5,5 м), створена для одної з великих кімнат замку. Картина ця невисокого мистецького, але документального і пам'яткового характеру про найвидатнішу перемогу С.Жолкевського у 1610 р. під Москвою. Картина, як історичний документ, цінна точними відомостями про склад, розташування і тактику військ, про оригінальний одяг і прапори військових підрозділів. Картина «Битва під Клушиним» у 1677 р. очевидно надихнула короля Яна Собеського до створення відповідної картини «Битва під Хотиним» і поміщення їх парно у вівтарній частині парафіяльного костелу св. Лаврентія. На сьогодні залишаються невідомими рік створення і, навіть, період створення картини (за життя С.Жолкевського, чи після його смерті); не встановлено достовірно також автора картини. Найбільш ймовірно, що вона не була у свій час завершена і взагалі не виставлялася до 1677 р. Як стверджує мистецтвознавець професор Володимир Александрович, найбільш ймовірним автором «Битви під Клушиним» є саме придворний маляр Жолкевських Єжи Цурикліч, а не Симон Богушевич, як раніше прийнято вважати лише з тих підстав, що він часто виконував роботи на замовлення Станіслава Жолкевського.¹³

Для поховання тіла гетьмана Станіслава Жолкевського у 1620 р. був виготовлений прекрасний цинковий позолочений саркофаг, оздоблений барельєфами зі сценами «минулих військових подвигів Жолкевського і страшної поразки цецорської», статуетками воїнів, якими командував Жолкевський, та самого гетьмана в колінній позі перед хрестом. Саркофаг реставрували за дорученням короля Яна III у 1690-1692 рр. львівський золотник Давид та ливарник Олександр. В кінці XVIII ст., коли костел стояв без нагляду, саркофаг був розбитий. Більшу частину уламків саркофагу у 1817 р. тодішній пробощ ксьондз Тадеуш Братковський переплавив на світильники до костелу і пишалки для органу. Окремі фрагменти саркофагу, які пізніше стали національними реліквіями, та інші реліквії Жолкевського ще перед 1809 р. забрала до Пулав княгиня Ізабелла Чарторийська. Зберігалися вони в різних збірках; частина їх на сьогодні втрачена, частина знаходиться у Вілянові в Музеї королівського палацу, частина – у Кракові в Національному музеї і музеї Чарторийських.¹⁴

1.2. Королівська епоха в мистецькому житті замку і міста (друга половина XVII – початок XVIII століття).

У 1652 р. власником Жовкви став Ян Собеський, тоді ще коронний хорунжий, від 1666 р. гетьман, від 1674 р. король Польщі Ян III.

Відомо, що у 1650-х рр. у Жовкві працювали малярі польського походження Войцех та Миколай (прізвища невідомі).¹⁵ Портретистом при дворі Яна III у Жовкві якийсь час був маляр Василь зі Львова (прізвище невідоме). Він малював також картини з турецької війни для жовківського костелу та ікони для церков, зокрема у Крехові. У 1675 р. секретар короля Козімо Брунетті відіслав Великому герцогу Тосканському Козімо III Медичі спеціально написаний для нього портрет Яна III Собеського малярем Василем. У документах відзначено, що портрет малював «талановитий, але не досить вишколений руський маляр».¹⁶

У 1671 р. Ян Собеський подарував земельний наділ у Жовкві під будівництво талановитому жовківському різьбярю Юрію Михаловичу за тривалі та особливі заслуги і мистецькі роботи для гетьмана, в тому числі за роботи у новоспорудженому палаці у Яворові (у 1668-1669 рр.), та звільнив його від податей. Михалович користувався особливою протекцією гетьмана, продовжував протягом багатьох років виконувати роботи для нових дерев'яних пала-

¹² Крип'якевич... – С. 49-50.

¹³ Александрович. Симон Богушевич... – С. 70.

¹⁴ Petrus... – С. 37; Niemcewicz J.U. Podróże historyczne po ziemiach polskich między rokiem 1811 a 1828 odbyte. – Paryż, Petersburg, 1858. – 540 str. – С.450; Козарський, Сват... – С.72-73.

¹⁵ Александрович. Початки ... 1998. – С. 104.

¹⁶ Жолтовський... – С. 118.

ців гетьмана у Яворові та у Кукизові, виконував різьбярські роботи для Жовківського замку. Відомо, зокрема, що у 1678 р. він виготовляв величезні різьблені рами для двох вище згаданих великих батальних картин у костелі, наступного року – рами для картин до двох зал замку, виконував також інші різьбярські роботи.

З реєстру привілеїв короля відомо про різьбяр Матіаса Вишинського, якому король у 1679 р. надав привілей на двір і дворище в селі Скварява поблизу Жовкви, ймовірно, як винагороду за численні заслуги при дворі короля.¹⁷

В січні 1668 р. на замовлення і під безпосереднім наглядом гетьмана жовківські ремісники в замку спішно виготовили знамениту велику чотириособову французьку карету на шестикінний запряг для церемоніальної поїздки гетьмана у супроводі двох тисяч осіб на сейм у Варшаву (де він сподівався і отримав булаву Великого коронного гетьмана). Висока і простора карета була оббита всередині зеленим оксамитом, ззовні багато різьблена і розписана, оздоблена золотом і сріблом, усе металеві деталі, цвяхи, петлиці, защіпки були дуже красиві та позолочені – карета являла собою правдивий твір мистецтва (у Варшаві ніхто не хотів вірити, що ця карета зроблена у Жовкві). Називалася вона французькою тому, що була виконана за найновішими технічними рішеннями і винаходами французьких майстрів, які докорінно змінили конструкцію підвоззя, підвіски і вигляд громіздких ренесансних карет, зробили їх легшими та вишуканішими. Карета коштувала Собеському 4 тис. злотих (ціна кількох кам'яниць у місті); два запряги по 6 коней коштували ще стільки ж, оздоблена упряж на коней – 1 тис. талярів. Різьблення і позолоту цієї французької карети та оновлення старої малої карети виконував відомий жовківський маляр Дем'ян Роевич. Виготовлення такого складного і дорогого твору мистецтва на колесах вимагало обов'язкового розроблення абрису (так тоді називався проект) та участі у її виготовленні кількох художників і ремісників близько 13 спеціальностей, починаючи від стельмаха, коваля, ливарника, столяра, римаря, сідляра, пасника, суконника та інших, і до різьбяр, маляра, золотника, лакувальника і спеціаліста з виготовлення гербів. Дуже ймовірно, що Дем'ян Роевич, як маляр, архітектор, будівничий, як всебічно обдарована людина, був автором проекту цієї нової карети.

У 1676 р., після тривалих війн з козаками, татарами і турками та тріумфу Яна III, після надзвичайно урочистої коронації і грандіозного церемоніального в'їзду в Краків, король взявся за відновлення і упорядкування власного занедбаного замку, в якому до того часу він мало перебував. У 1678 р. Собеський розпочав ґрунтовні перебудови і оздоблення замку та перетворення його на репрезентативну резиденцію, гідну короля-тріумфатора. Цими роботами протягом 1678-1679 рр. керував талановитий архітектор-самоук, особистий приятель, секретар і художній радник короля Августин Вінцент Лоцці (1640-1732), який працював одночасно у Жовкві та Вілянові.¹⁸ В цей час на замовлення короля для замку виконували роботи відомі львівські малярі Матвій Домарадський і Юрій Шимонович-старший та маляр Павло (прізвище невідоме).¹⁹ Серед інших художніх робіт в замку у 1681 р. невідомим малярем виконувався другий великий розписний плафон в палацовому корпусі (9×7 ліктів), розміри якого коригував Августин Лоцці у листі з Вілянова.

Згідно історичних інвентарів багаті інтер'єри замку були оздоблені вишуканими шпалерами з китайського шовку і золоченої гданської шкіри, різьбленими касетоновими і розписними стелями. За століття військових походів і прибутків від величезних землеволодін в замку були зібрані величезні колекції військових трофеїв, дорогої зброї, цінних предметів і, зокрема, творів мистецтва. Особливе враження справляла велика аудієнційна зала, звана гетьманською або тронною, площею більше 200 кв.м, подвійної висоти, з купольною стелею, з інкрустованими мармуровими підлогами, двома величезними мармуровими камінами, прикрашена венеціанськими дзеркалами, чисельними портретами видатних осіб і великими батальними картинами.

¹⁷ Александрович, Володимир. Жовківський осередок майстрів українського різьблення другої половини XVII – середини XVIII століття. / Жовква крізь століття. Випуск 2. – Львів, 2012. – 390 с. С. 286-310. – С. 291-292.

¹⁸ Gąsiorowski, Stefan. Chrześcijaństwo i Żydzi w Żółkwi w XVII i XVIII wieku. – Kraków, 2001. – 294 с. з іл. – С.55.

¹⁹ Александрович, Володимир. Жовківський осередок українського малярства та різьблення: початки традиції. / Жовква крізь століття. Науковий збірник. Випуск 1. – Жовква, 2010. – 558 с. С. 375-385. – С. 381.

У 1677 р. розпочалися масштабні роботи по створенню нових красивих парків при замку та на розташованій поблизу горі Гарай. Запрошений королем садівник італієць разом з місцевими садівниками Войтіхом і Ясинським заклали при замку регулярний парк на двох терасах у стилі французького бароко з кількома фонтанами і китайськими альтанами. Регулярна частина парку була закомпонована при великій центральній алеї, яка розташовувалася з тилу по осі замку, проходила через став на дубових палях і далі, до новозбудованого палацово-паркового комплексу на горі Гарай. Для влаштування терас регулярного парку з тилу замку частково змінено замкові фортифікації, розібрано верк (оборонний рavelін) між двома наріжними бастіонами і на його місці досипано верхню терасу парку. Закладено також фруктові сади і виноградники, вольєри для звірів та великі оранжереї. Тоді ж були споруджені і знамениті королівські лазні на дубових палях посередині ставу при розширенні центральної алеї. Лазні являли собою два великі дерев'яні павільйони у китайському стилі, помальовані на червоно, з галереями навколо них та фонтаном між ними. Парк був дуже багато декорованим, в ньому налічувалося близько чотирьохсот видів дерев, з них багато екзотичних, розміщувалося багато атракційних об'єктів та правдивих витворів мистецтва. Паркові алеї і альтани оздоблено численними парковими скульптурами (одна з них, велика скульптура Геркулеса, який опирається на масивний мачете, стояла на передзамковій території з ХІХ до середини ХХ ст.). При одній з алей парку, віддалено від замку, влітку виставлявся дивовижний «залізний вулик» на білокам'яному алебастровому постаменті, який пильнував окремий охоронець (за це він отримував харчування, одяг та 200 злотих щорічно – це дуже велика плата).

Король відновив, впорядкував і пишно оздобив не тільки власний замок, а й інші громадські будівлі в місті. Протягом 1676-1677 рр. він здійснив значні перетворення та наново повністю оздобив колегіальний костел. В числі цих перетворень він влаштував, зокрема, два бічних входи з новими різьбленими порталами (про це свідчить їх відмінність від portalу головного входу та завершення королівськими гербами Яніна).

У 1673 р. на замовлення короля гданський маляр Анджей Стех (1635-1697), відомий портретист, разом з художником Фердинандом ван Кесслером намалювали велику батальну картину «Битва під Хотиним» (5,5×6,7 м), яку король разом із давнішою батальною картиною «Битва під Клушиним» помістив у вівтарній частині колегіального костелу одну навпроти другої.²⁰ «Битва під Клушиним» тоді була збільшена і домальована. Ці дві картини в костелі бачив і описав у 1679 р. відомий французький мандрівник Франсуа-Поль Далерак (шевальє де Божо).²¹ «Битва під Хотиним» фактично є не батальною картиною, а монументальним портретом гетьмана Яна Собеського на коні на тлі битви. Ймовірно, центральна кінна фігура належить пензлю Стеха, а пейзаж з битвою – Кесслеру. Картини збереглися до нашого часу, неодноразово реставрувалися у 1839-1840, 1866-1867, 1900-1906 рр. Зараз обидві картини знаходяться у Львівській Національній галереї мистецтв в Олеську у капучинському костелі; реставрувалися там-же у 1985-1986 рр., не експонуються.

У 1684 р. король розпочав значні ремонтно-будівельні роботи в Домініканському костелі за участю королівського архітектора Петра Бебера. Від того часу збереглася мармурова таблиця з написом на брамі костелу. Король також розпорядився поставити в костьолі надгробні пам'ятники з чорного мармуру з алебастровими алегоричними скульптурами і портретами своєму брату Марку і матері Теофілії, які були виконані у 1686-1690 рр. декоратором Миколаєм (прізвище невідоме); мармурові конструкції пам'ятників виконали краківські каменярі Яцек Загорський і Блажей Мізерський²². Очевидно, ці пам'ятники були невисокого мистецького рівня, тому що вже у 1692 р. король замовив найвидатнішому скульпторові того часу Андрею Шлютеру (1660-1714) з Гданська повторно виготовити кращі пам'ятники. В

²⁰ Petrus... – С. 60-61.

²¹ Качур, Ірина. Жовква, Золочів, Олесько та Підгірці в мемуарах Франсуа-Поля Далерака (1680-ті роки). / Львівська галерея мистецтв. Треті «Ольжині читання». Плісненськ, 31 травня 2008 р. – Львів, 2009. – С. 79.

²² Barącz... – С. 120; Mañkowski, Tadeusz. Mecenat Jana III w Żółkwi. / Polska Akademia Umiejętności. Prace Komisji Historii Sztuki. T.IX. – Kraków, 1948. – str. 127-152. – С. 142; Gąsiorowski... – С. 59.

пожежі костелу у 1739 р. мармурові пам'ятники Шлютера були пошкоджені та відновлені після 1743 р. в техніці стюку невідомим майстром за кошти князя Михайла Радзивіла.²³

Тоді ж, у 1692 р. король замовив Андрею Шлютеру виготовити два нових надгробних пам'ятники своєму батькові Якобу Собеському і дядькові Станіславу Даниловичу у парафіяльному костелі замість старих пам'ятників. Обидва пам'ятники однакової конструкції і оздоблення, виготовлені з чорного мармуру, завершені алебастровими скульптурами алегоричних фігур і декоративними елементами з алебастру, розташовані на початку вівтарної частини костелу симетрично один навпроти другого (аналогічно, як і пам'ятники Жолкевським, які стоять симетрично в глибині вівтарної частини). У 1860-х рр. пам'ятники реставрував краківський скульптор Парис Філіппі. Після 1946 р. вони були сильно пошкоджені, таблиці з написами, скульптури і декорації розбиті. Реставровані у 1997-1999 рр. студентами і дипломантами Варшавської Академії Мистецтв під керівництвом професора Януша Смази.²⁴

У 1684 р. в жовківському замку розпочала активно працювати група художників вілянівської королівської Малярні (задуманої королем майбутньої Академії мистецтв). Її з 1683 р. очолював художній радник короля академік Юрій Шимонович-молодший (1660-1711, пізніше змінив ім'я на титульоване – Єжи Елевтер Семігіновський), який з відзнакою закінчив Римську академію св. Луки та отримав звання академіка. Палкими шанувальниками і покровителями Шимоновича були папський нунцій в Польщі Бенедикт Одескальчі і його племінник Лівіо Одескальчі. До жовківської групи художників входили прибулий з Риму художник Мартіно Альтомонте (1659-1745, з дому Гогенберг, німець за походженням), який вчився в Академії св. Луки разом з Шимоновичем, обидва були одружені на сестрах, а також жовківські маляри Тимофій Стислович (Вошилович), невідомий син маляра Дем'яна Роевича, маляри Войтех, Казимир та інші.²⁵

Юрій Шимонович, зокрема, як видатний майстер плафонного живопису, є автором знаменитого циклу розписів «Пори року» у вілянівському королівському палаці та картини «Бахус і Аріадна» (Львівська національна галерея мистецтв), яка є ймовірним ескізом одного з плафонів у Жовківському замку. На ній алегорично відображено історію кохання Яна Собеського і Марії Казимири. Збереглися фрагменти його картини «Путті-мисливці», яка, очевидно, теж служила ескізом для плафонів замку.²⁶ Ю.Шимонович був також видатним портретистом. Переважна більшість його портретів стосується королівської родини. До кращих з них належать портрет королеви Марії Казимири з дітьми, портрет Яна III Собеського, портрет королевича Якуба Собеського.

З 1685 по 1690 рр. безпосередньо в Жовкві працював художній радник короля, відомий львівський маляр ксьондз Еразм (Мацей Вусовський, пом. 1697), якому король доручив організацію усіх художніх робіт в замку і місті. Він, зокрема, намалював образ св. Лазаря для парафіяльного костелу.²⁷

Протягом цих років для оздоблення великої зали в Жовківському замку художниками королівської Малярні, зокрема Юрієм Шимоновичем, була створена галерея з 25 портретів королів Польщі, гетьманів та осіб з родин Собеських і Даниловичів, в тому числі великий портрет Яна III в повний зріст, а також відомі картини «Взяття Станіславом Жолкевським у полон трьох царів московських» та овальний портрет Яна III на тлі колони з прикованими до неї полоненими турками. Доля усіх цих картин невідома, частина з них до початку ХХ ст. знаходилася в парафіяльному костелі, чотири з них знаходяться в Домініканському костелі в Кракові, інші розійшлися у різні приватні збірки.²⁸

²³ Mańkowski... – С. 142-143; Petrus... – С. 102, 119-120.

²⁴ Mańkowski... – С. 142; Petrus... – С. 30; Козарський, Сват... – С. 63-64.

²⁵ Овсійчук, Володимир. Майстри українського бароко. Жовківський художній осередок. – Київ: Наукова думка, 1991. – 400 ст. – С. 31-32; Александрович. Жовківський осередок... 2010. – С. 384; Жолтовський... – С. 119.

²⁶ Овсійчук... – С. 44-68.

²⁷ Жолтовський... – С. 122; Bernatowicz... – С. 22-23.

²⁸ Polaczek J. Żółkiew. Miejsce kultu wodzów i dziejów wojennych polaków. // Kresy. Nr.5. Wydanie II, uzupełnione. – Przemyśl, 2009. – 57 с. – С.21, 27.

Для оздоблення великої зали замку художниками королівської Малярні, зокрема Мартіно Альтомонте за участю королівського військового інженера Філіпа Дюпона, був створений унікальний в масштабах Європи цикл із семи великих (1,7×2,3-2,4 м) картин битв із турками під Хотином, Львовом (Лисиничами), Тереховою, Журавно, Віднем, Барканами та Естергоном. Це унікальний на той час, перший в історії польського малярства дуже потужний цикл, що описував перебіг цілої військової кампанії. Ці картини носять документальний характер як у топографічно-інженерному відношенні, так і у представленні тактики битв, зброї, одягу і військової символіки. На полотнах дуже детально опрацьовані плани, топогеодезична ситуація і розташування військ. Очевидно, співавтором цих полотен слід зарахувати також Філіпа Дюпона, який особисто брав участь в зазначених битвах.²⁹

Теперішнє знаходження цих картин невідоме; після смерті короля і поділу майна їх, ймовірно, забрав королевич Якоб до Олави і потім привіз із собою назад до Жовкви у 1734 р. У 1738 р. придворний художник Василь Петранович копіював усі батальні картини в залах замку на замовлення князя Михайла Радзивіла³⁰. За Австрії у 1778 р. усі картини на замовлення короля Станіслава Августа Понятовського були вивезені на якийсь час за кордон до Варшави для копіювання і більше не повернулися; виготовлені копії знаходилися в палаці у Козеницях. Слід зазначити, що в історичні часи з цих картин неодноразово робилися копії та версії. Зокрема, у Львівському історичному музеї зберігаються картини «Битва під Львовом (Лисиничами)» та «Оборона Терехові». Велика колекція з восьми батальних картин битв короля Яна III Собеського, яка частково співпадає по тематиці з жовківськими картинами, знаходиться у Мюнхені в Баварській державній збірці малярства. Це зменшені вдвічі копії більшої частини жовківських картин, виконані, ймовірно, для зятя Яна III електора Баварії Максиміліана Віттельсбаха.

Розпочаті Августином Лоцці ґрунтовні перебудови замку і оздоблення його в стилі бароко продовжив з 1687 р. королівський архітектор Петро Бебер³¹. Він, зокрема, змінив галерею перед палацовим корпусом – перебудував первинні зовнішні півкруглі парадні сходи на прямокутні чотириосьові з колонами і портиком, прикрасив їх скульптурами усіх польських і литовських гетьманів (до часу битви під Хотином у 1621 р.). Тоді був змінений увесь вигляд замку: добудовано другі поверхи над бічними корпусами, при цьому односхилі дахи, які прилягали до зовнішніх стін замку, змінено на двосхилі, покриті мідною бляхою (це означає, що було дуже понижено зовнішні стіни замку та істотно змінено його вигляд), трикутним боковим фронтонам надано пластичні барокові s-подібні форми, влаштовано багаті кам'яні обрамлення вікон та портали входів; нові барокові з банями дахи усіх башт накрито позолоченою на гарячо мідною бляхою (ймовірніше – лудженою) і увінчано позолоченими шпильями з флюгерами і гербами короля.

При оздобленні Жовківського замку і лазень в парку в числі багатьох малярів і різьбярів у 1687 р. працювали придворний маляр короля Йосиф Елеврес, львівський маляр Тимофій, який розписував плафони стель в лазнях (про його роботи для короля згадується також у 1692 р.), жовківський маляр Тимофій Стислович, який розписував стелі в лазнях і в замку (згадується у королівських рахунках також у 1694 р.), жовківський маляр Войтех (прізвище невідоме, помер у 1689 р., у 1686 р. він малював портрети Жолкевських). Жовківський маляр Казимир у 1688-1690 рр. «перемалював новими фарбами» (відновлював) 66 портретів для замку (у 1690 році він розписував віконниці для сусіднього Кукизівського палацу короля). Серед малярів, які працювали у Жовківському замку, у 1691 році записаний також місцевий маляр Іванко (детальніші відомості про нього відсутні).³²

В Інвентарі картин, описаних у викінчених лазнях у 1690 р., подано перелік 130 картин. З них – близько 20 картин голландських, французьких і польських майстрів та 113 кар-

²⁹ Polaczek... – С.22-27; Овсійчук... – С. 100, 106.

³⁰ Баженова, Ольга. Радзивилловский Несвиж. Росписи костела Божьего Тела. – Минск: Харвест, 2007. – Lib.ru/Современная литература. – С. 84-97.

³¹ Mańkowski... – С. 133-138; Bernatowicz... – С. 23-24; Miłobędzki, Adam. Architektura polska XVII wieku. – Państwowe Wydawnictwo Naukowe. Warszawa, 1980. – 1099 s. – С. 399-400.

³² Жолтовський... – С. 130, 133, 135. 165, 167; Зілінко... – С. 24-26.

тин місцевої роботи. Автором деяких невеликих картин, розташованих в лазнях, був сам король Ян III. Характерно, що традиційні на той час жанри – міфологічний, біблійний та алегоричний, представлені лише п'ятою частиною усіх цих творів. Переважають картини нових на той час видів живопису, що розвивався у Голландії у формах побутового, анімалістичного і пейзажного жанрів, морських пейзажів та натюрмортів.

Протягом 1686 і кількох наступних років замок оплачував різні роботи відомому місцевому різьбярю Юрію Михаловичу, зокрема, за рами, макети скульптур для визначення їх розмірів, різьблені лави до королівських лазень. Разом з ним працював його зять столярний майстер Андрій. Він неодноразово виконував роботи на замовлення замку, зокрема, у 1691 р. виготовляв «італійські» рами, у 1693 р. йому виплачено величезну суму 600 злотих за роботи у Кукизівському палаці, у 1704 р. йому оплачували за сім рам до картин замкової галереї, у 1709-1710 рр. – за двері і меблі до замку, та інші. Цікаво, що у 1706 р. цехові майстри оскаржували його до суду за ігнорування цехових правил під прикриттям протекції від замку.³³

Влітку 1687 р., коли було закінчено оздоблення призначеного приміщення у замку, король розпорядився облаштувати замкову бібліотеку і опіку над нею доручив Симону Нарожницькому. Нарожницький також відповідав за позолочення написів на брамах колегіати і Домініканського костелу. Бібліотеку облаштовували протягом кількох років, обладнуючи її новими багатими меблями – позолочені шафи, різьблений пульпіт з 1693 р. роботи різьбяря Міхала Щупаковича з Варшави (переселився до Львова у 1679 р.) та багатими оправами для книг.³⁴ Дуже ймовірно, що сюди була перевезена більша частина бібліотеки з Вілянівського палацу, де її приміщення перероблено на робочий кабінет короля. Королівська бібліотека у Жовківському замку була не лише зібранням книг, але й науковим кабінетом, де знаходилися також велика колекція карт, науково-дослідницькі інструменти і математичні прилади.

З рахунків королівської каси відомо, що у 1680-х рр. у Жовкві працювала ливарня (ливарня кольорових металів), в якій відливали невеликі дзвони та гармати, можливо – і інші художні предмети та декоративні елементи³⁵. Великі дзвони замовляли в інших спеціалізованих ливарнях. У 1692 р. на замовлення короля для відбудованої після пожежі дзвіниці колегіати відлито у Гданську з трофейних турецьких гармат великий дзвін із зображенням св. Станіслава і написами про пожежу 1690 р., який названо «Ян»³⁶. Цей дуже великий дзвін і три менших, а також годинник знаходився на башті-дзвіниці костелу ще у 1873 р.

У Жовкві для королівського двору працювали також наметники, які виготовляли популярні у ті часи т.зв. «турські» (турецькі) оздоблені намети. У 1688 р. королівський наметник єврей Мошко за отриману від короля велику позику збудував собі будинок у Жовкві.³⁷

Для потреб королівського двору працювали численні майстри золотники, переважно євреї. Про їх високий фаховий рівень свідчить призначення на початку 1678 р. жовківського майстра Якоба Басса головним королівським золотником. У 1680-х рр. згадуються місцеві королівські золотники Гірш Єлемович (у 1688 р. побудував собі будинок в Яричеві) та Левко Мошкович із Жовкви. В інвентарі замкової скарбниці від 1726 р. згадуються речі, виготовлені золотником Мошковичем: дві шкатулки, оздоблені золотим плетивом, ще одна, оздоблена каменями, та інші речі.³⁸ У 1687 р. згадується золотник Андрій Рожанський, у 1708 р. – золотничка Тереза³⁹. У документах за 1690 р. згадується королівський вишивальник єврей Израель, який за надану королем позику купив собі будинок у Жовкві.⁴⁰

У 1687-1690 рр. королівський архітектор Петро Бебер побудував нову багату репрезентативну Ратушу на міському Ринку. В її будівництві і оздобленні брали участь визначні

³³ Mańkowski... – С. 136, 137, 141; Александрович. Жовківський осередок... 2010. – С. 383; Александрович. Жовківський осередок... 2012. – С. 297.

³⁴ Mańkowski... – С. 136, 143; Александрович. Жовківський осередок... 2012. – С. 304.

³⁵ Mańkowski... – С. 131.

³⁶ Barącz... – С. 216; Schneider A. Starożytności miasta Żółkwi krótko opisane na pamiątkę obchodu uroczystości odnowienia kościoła farnego w tem mieście dnia 12. września 1867 r. – Lwów, 1867. – 14 str. – С. 10-13.

³⁷ Gąsiorowski... – С. 143 прим.

³⁸ Gąsiorowski... – С. 141-142; Крип'якевич... – С. 50.

³⁹ Крип'якевич... – С. 50.

⁴⁰ Там-же, – С. 143.

майстри – головний королівський будівничий Грегор Треше і головний королівський художник академік Юрій Шимонович.⁴¹ Він, зокрема, прикрасив багато оздоблену велику судову залу стінописами із сюжетом Страшного Суду для нагадування про гріхи правосуддя.⁴² Дуже ймовірно, що ним була розписана не одна зала, а й усі інтер'єри Ратуші. У 1743 р. магістрат купив для неї велику картину із св. Архистратигом Михаїлом. На жаль, ця дуже красива Ратуша не збереглася до нашого часу.

У 1693 р. придворний художник Томаш Веселович і жовківські різьбярі виготовили багатий розписний саркофаг для поховання першого ігумена жовківського василіянського монастиря, митрополита сучавського Досифія. Для цього саркофагу Юрій Шимонович намалював відомий портрет митрополита. Цей портрет зберігався у монастирській бібліотеці до 1885 р., коли був переданий до збірки Львівського Ставропігійського інституту. У 1939 р. портрет передано до Львівського історичного музею, звідки він безслідно зник у 1949 р. Збереглася лише його чорно-біла репродукція.

У 1687 р. король розпочав перебудову інтер'єрів колегіати (парафіяльного костелу св. Лаврентія). Їх багато оздоблено в стилі бароко, побудовано нову огорожу подвір'я і браму, на якій вмонтовано таблицю з позолоченим написом і датою «1687»⁴³. Ці перебудови, очевидно, призначалися для розміщення в колегіаті задуманого королем грандіозного циклу величезних батальних картин, присвячених видатним перемогам Собеського над турками.

У 1688 р. художник Мартіно Альтомонте на замовлення короля розпочав роботу над ескізами величезної батальної картини «Битва під Віднем» (8,06×8,33 м) для колегіати, яку по закінченні було розташовано у південному трансепті на східній стіні біля вівтаря св. Анни. Для малювання ескізів картини за розпорядженням короля на Звіринці були виставлені турецькі трофеї і намети в тому ж порядку, як вони стояли в таборі Кара-Мустафи під Віднем, та робилася реконструкція подій битви за участю війська і турецьких полонених, які тоді знаходилися в Жовкві (зокрема, відтворювалася знаменита кавалерійська атака гусарів на турків, яка вирішила долю усєї битви). Роботу над картиною «Битва під Віднем» Мартіно Альтомонте закінчив у 1694 р.⁴⁴

Протягом 1694-1695 рр. на замовлення короля Мартіно Альтомонте намалював для розміщення в тому ж костелі ще одну величезну батальну картину «Битва під Барканами» (8,86×7,82 м), яку розташовано на східній стіні північного трансепту.⁴⁵ Обидві картини зображають видатну перемогу Яна III Собеського на турецькою армією у 1683 році на чолі об'єднаних армій європейських держав.

Картини «Битва під Віднем» і «Битва під Барканами» відзначаються високими як художніми так і документальними якостями. Разом з картинами «Битва під Хотинном» і «Битва під Клушиним» вони становлять єдиний монументальний цикл, об'єднаний спільною тематикою і героїчним пафосом. Картини, які його складають, були найбільшими за розмірами з відомих картин того часу, – чогось більш грандіозного в Європі тоді ще не було.

Після кількох десятиліть запустіння костелу обидві картини відновлював у 1825 р. художник Юзеф Енгерт з Відня, у 1865-1866 рр. художник Юзеф Холевич з Кракова, у 1906 р. львівський художник Генріх Кюн⁴⁶. Реставраційні роботи Кюна було забраковано Гроном консерваторів у тому ж 1906 р. У зв'язку з цим група шести художників під керівництвом художника Марцелія Герасимовича у 1906-1910 рр. у великому залі львівської Ратуші виконала повторне відновлення та реставрацію трьох з чотирьох великих батальних картин⁴⁷. Після реставрації картини повернуто на місце у жовківський парафіяльний костел. Проте, і на

⁴¹ Barącz... – С. 122-123 прим.1; Mańkowski... – С. 134; Gąsiorowski... – С. 61.

⁴² Mańkowski... – С. 134, 136; Крип'якевич, Іван. З історії міста Жовкви. / Жовківщина: історико-мемуарний збірник. Том 2. Упорядник Я.Каліка. – Жовква, 1995. – 346 с. з іл. – С. 27.

⁴³ Barącz... – С. 202; Крип'якевич... – С. 44; Aftanazy, Roman. Materiały do dziejów rezydencji. T.VIII. – Warszawa, 1990. – С. 590; Mańkowski... – С. 136.

⁴⁴ Petrus... – С. 39; Polaczek... – С. 28, 49.

⁴⁵ Petrus... – С. 39; Schneider... – С. 10.

⁴⁶ Barącz... – С. 214; L.K. Żółkiew. // Przyjacieli ludu. – Leszno, 1841. – s. 309-312. – С. 319.

⁴⁷ Petrus... – С. 38.

цей раз невдало реставровані великі батальні картини швидко прийшли в катастрофічний стан. Новий священик парафіяльного костелу Ізидор Змора вже у 1936 році звертався до Президента Польщі з письмовим проханням невідкладно врятувати картини, проте, нічого так і не було зроблено для їх порятунку. У 1964-1974 рр. усі чотири батальні картини у критично зруйнованому стані були перевезені із запусілого костелу у Львівську галерею мистецтв. «Битва під Віднем» реставрувалася у майстерні Галереї у 1971-1972 рр. Обидві великі картини ґрунтовно реставровані у Варшаві у 2008-1010 рр. групою польських і українських реставраторів; у 2012 р. поміщені «Битва під Віднем» в Олесському замку, «Битва під Барканами» – в Золочівському.

Згаданий віденський художник Юзеф Енгерт (1783-1831) за дорученням князя Ангальта Кютена приїжджав у 1824 р. до Львова для написання великоформатних картин для замських палаців князя, відвідав Жовкву і намалював картину «Інтер'єр кафедрального собору в Жовкві». Ця картина на сьогодні є цінним документом, на якому зафіксовано з натури інтер'єр костелу св. Лаврентія того часу із згаданими великими батальними картинами. Картина знаходиться у збірці Львівської національної галереї мистецтв, реставрована у 2011 р.

Наступний власник Жовківського замку королевич Костянтин Собеський також посилено цікавився мистецтвом і грою на музичних інструментах, сам приховано трохи малював олійними фарбами, наново облаштував замкову королівську бібліотеку. Придворним різьбярем королевича став один з найвидатніших жовківських різьбярів Семен Путятицький (Шимін-сницар, пом. 1728). Семен Путятицький працював для королевича Костянтина Собеського на постійній основі до кінця свого життя, виготовляв рами та скульптури для замку.

Королевич залучав до оздоблювальних робіт в замку також молодих місцевих малярів, зокрема, придворним малярем – обдарованого молодого художника Василя Петрановича.⁴⁸ Разом з Василем Петрановичем у замку працювали малярі Андрій та Юрій Андрушинські.⁴⁹ У 1704 р. на Андрія Андрушинського та Василя Петрановича була заявлена скарга, що вони продавали замкові фарби та золото і на виручені гроші купували собі одяг. Для королевича Костянтина працювали також інші місцеві малярі, зокрема, Йов Кондзелевич та Лаврентій Отосельський, який, до-речі, на кошти королевича вчився малярству у Вроцлаві.

Василь Петранович опікувався художніми збірками замку, виступав експертом мистецьких творів, займався навчанням молодих малярів, малював портрети, виготовляв копії картин для замку, займався модернізацією замкової бібліотеки і зали, вдосконаленням та розплануванням замкового парку. Взимку 1712-1713 рр. Петранович написав великий (2,9×1,8 м) портрет князя Ференца II Ракочі та його матері Ілони Зріні в колінних позах перед Матір'ю Божою.⁵⁰ Портрет тривалий час перебував у жовківській колегіаті, тепер знаходиться в Олесській філії Львівської Національної галереї мистецтв, реставрований у 1968-1970 рр.

З 1720 р., після щасливого налагодження подружнього життя королевича Костянтина і переїзду до Жовкви його дружини княжни Марії, подружжям Собеських відновлено діяльність давніх гетьманських і королівських фундацій в місті. Наступним кроком було створення при замку власного великого двору, який складався з жіночого і чоловічого дворів. В числі придворних були також іноземці. При жіночому дворі була чисельна служба покоївок, кав'ярка, прачка, вишивальниць, швачок та інших слуг різного призначення. При чоловічому дворі – придворна гвардія і піхота чисельністю близько тисячі солдат. При дворі був власний музичний оркестр, а також велика кухонна і пекарська служба для обслуговування великої кількості гостей, балів та власного двору королевича. Особливо розвинутим було мисливське господарство королевича, яке він облаштував ще раніше, до приїзду княжни. На Звіринці поодаль від замку розташовувався окремий великий комплекс будівель, де знаходилася ловецька служба, зброярня, псарня, соколярня, житло для гостей та їх служби на час ловів. Увесь цей величезний двір Собеських у Жовкві офіційно називався «малим двором», щоб не рівнятися з королівським і не драгувати короля.

⁴⁸ Gaşiorowski... – С. 74-75.

⁴⁹ Жолтовський... – С. 113, 138, 141.

⁵⁰ Овсійчук... – С. 367-376.

Королевич Костянтин, піднесений відновленням подружнього життя та благородними намірами прислужитися своєму народові, старався забезпечити підтримку збіднілій по війні шляхті, підтримував в замку світське життя з прийомами, полюваннями і рицарськими розвагами, з'їздами і відвідинами численних гостей. В той час кожен з колишніх бойових побратимів і прихильників покійного короля вважав своїм святим обов'язком хоч раз в рік відвідати родинне гніздо славетного короля. Тут часто бували і надовго гостили представники найвидатніших родів королівства, зарубіжні послы із своїми свитами, члени таємних орденів, вчені і митці, яких щедро приймав і обдаровував королевич.

Убранство Жовківського замку в ті часи вражало своїм багатством. За сто попередніх років родами Жолкевських і Собеських були назбирані величезні колекції творів картин, гравюр, топографічних карт, інших творів мистецтва, цінних предметів і меблів, дорогої зброї. Втрати творів мистецтва і цінних предметів, завдані у 1707 р. в час перебування у замку російської військової ставки (князь Олексій Меньшиков вивіз кілька десятків картин, книги і речі із замкової бібліотеки, намети та усю зброю із замкового арсеналу⁵¹), були з надлишком поповнені королевичем Костянтином в наступні роки. Зокрема, у 1709 р. королевич перевіз до Жовкви значну кількість картин та інших творів мистецтва із свого палацу у Гданську. Велика кількість картин і творів мистецтва були перевезені у 1720 р. з Вілянівського палацу, проданого королевичем Ельжбеті Синявській, та, ймовірно, з Олеського і Підгорецького замків, проданих тоді-ж Станіславу Жевуському.

У 1713 р., у зв'язку з відходом брата королевича Олександра у монастир та переділом майна Собеських, був складений Генеральний інвентар дорогоцінних речей, які опинилися у власності королевича Костянтина. Зокрема: оббиття стін, килимів, гобеленів, штор, покривал, наметів, золотих клейнодів, годинників та інших рухомих предметів, кришталю, філіграні, фарфору, різних флорентійських і китайських виробів, столового срібла, оздоблених та інкрустованих сріблом речей, тонких тканин, сукна, хутра і картин (оригінал інвентарю знаходиться в Головному Архіві Давніх Актів у Варшаві (AGAD), неопублікований).

У 1726 р. по смерті королевича Костянтина були складені два інвентарі Жовківського замку. Адміністратор майна королевича Антоній Грабянка склав детальний інвентар замку з описом облаштування і оздоблення кімнат – дорогого шкіряного і шовкового оздоблення стін, штор, меблів, численних предметів, скульптур, картин і карт в кімнатах замку, 950 книг та багато інших цікавих предметів в замковій бібліотеці, великої кількості дорогої зброї в східній башті замку і арсеналі, наметів і похідних речей у західній башті, дорогого оздоблення і великої кількості картин і мініатюр в лазні на ставу та в палаціку на Гараю. Другий інвентар, складений, ймовірно, придворним малярем Василем Петрановичем, описує сотні картин і цінних предметів, що зберігалися в замковій скарбниці, для яких не вистачило місця на стінах кімнат. Автор інвентарю із знанням справи в описі відзначає оригінали та копії, по окремих творах критично зазначає, що річ малоцінна. Цей інвентар також знаходиться в AGAD, неопублікований.⁵²

У зв'язку з переходом усього майна Собеських до королевича Якоба, 4 грудня 1728 р. був завершений ще один великий реєстр майна та картин, що знаходилися в Жовківському замку (оригінал реєстру знаходиться в AGAD, неопублікований).

Варто зазначити, що уся велика книгозбірня Собеських (жовківська королівська бібліотека) налічувала близько 8 тисяч книг і дорогих атласів з географії, сотні цінних рукописів та унікальних документів, включаючи мідеритні портрети різних осіб роботи Юрія Шимоновича-Семігіновського. При передачі майна до наступного власника Жовкви князя Михайла Радзивила у 1740 р. вона, за колишньою домовленістю, була передана єпископу і коронному канцлеру Андрію Станіславу Костці Залуському у Варшаву та потрапила до заснованої у 1747 р. однієї з найбільших у Східній Європі бібліотеки бібліофілів братів Залуських. У 1794 р., після придушення повстання під проводом Т.Костюшки, бібліотека Залуських була конфі-

⁵¹ Gąsiorowski... – С. 73.

⁵² Finkel, Ludwik. Inwentarz zamku Żółkiewskiego z r. 1726. / Sprawozdania Komisyyi do Badania Historji Sztuki w Polsce. T. V. – Kraków, 1896. – str. 42-48; Gąsiorowski... – С. 77; Osiński, Marjan. Zamek w Żółkwi. – Lwów, 1933. – 141 с. – С. 70.

скована російською царицею Катериною і вивезена. Сьогодні більшість книг і рукописів жовківської королівської бібліотеки зберігається у Російській національній бібліотеці у Санкт-Петербурзі, інша частина – в Національній Бібліотеці у Варшаві, у бібліотеці Музею-палацу у Вілянові (10 книг), в Національному музеї в Кракові, у королівській резиденції у Віндзорі (Англія) та в інших місцях.

1.3. Радзивилівський період в мистецькому житті замку і міста (середина XVIII століття).

У 1740 р. Жовківський замок з усім оздобленням і творами мистецтва перейшов у власність князя Михайла Казимира Радзивила і знаходився у власності його спадкоємців до 1785 р. Протягом перших 15 років, з 1740 по 1755 рр. князь здійснив значні перебудови і оздоблення дещо запусілого замку і парку під одну із своїх престижних резиденцій, у відповідності з новими смаками у стилі рококо. До 1749 р. роботами керував Антоніо Кастеллі (пом. 1749), колишній придворний архітектор королевича Якоба Собеського і його доньки Марії Кароліни. Після його смерті роботи вів англійський інженер Якоб фон Бергер, а з 1753 р. – архітектор Якоб Фричинський.

Під час цих робіт із Жовківського замку були вивезені до головних радзивилівських замків в Несвіж і Олику найцінніші збірки творів мистецтва і пам'ятки, уся мідь і позолота з дахів замку (які взамін покрито черепицею і гонтом), усі мармурові інкрустовані підлоги (які замінені на дубові паркетні) та інші цінні речі. Багаті дерев'яні стелі та дорогі оббиття кімнат з тисненої шкіри і шовку замінені на новомодну ліпну та ілюзійну мальовану декорацію, мармурові каміни – на ліпні рококові. Повністю змінено призначення кімнат та цілу програму палацу. Для замку були замовлені у Жовкві нові стильові меблі (дивани, крісла і столики), а також показна карета для виз'їздів.

Архітектор Якоб Фричинський протягом 1753-1754 рр. встановив на парадних сходах палацу на місці давніх скульптур гетьманів нові скульптури власників замку і родини Радзивилів, які за детальними вказівками князя виготовив з каменю невідомий львівський скульптор німецького походження. Усі вісім скульптур відзначалися театральністю поз та типовою пізньобароковою динамікою фігур, проте, без експресії та почуттів; були виконані у дуже подібній манері, одязі і атрибутами в руках, усі вусаті, з малими відмінностями облич. Замоovníку, очевидно, вони сподобалися, бо були стильовими, модними на той час. Але письменник Юліан Урсин Німцевич, оглядаючи їх у 1820 р., відзначив їх низьку мистецьку цінність, назвав їх незграбними і варварськими (очевидно, з позицій утончених смаків пізнішого класицизму). У 1858 р. скульптури були зняті з портика перед його розбиранням і подаровані графу Костянтину Семеновському до його палацу в Магерові, де були відреставровані та встановлені в парку перед палацом⁵³. Погруддя Катерини Собеської перенесено до Красічинського замку. Скульптури в Магерові були втрачені у 1919 р. під час українсько-польської війни (ймовірно, розбиті). Єдині фотографії цих скульптур були опубліковані у серії з семи поштів-вок циклу «Львів і Криниця» у 1895 р. фотографічним закладом Е.Тшемеського у Львові.

На Різдво 1754 р. згорів Домініканський костел разом з дерев'яним монастирем. Князь Радзивил надав значну допомогу на відбудову костелу та його внутрішнє оздоблення. Ймовірно, саме тоді на замовлення князя славетний галицький скульптор Іоан Георг Пінзель (1707-бл.1761) виготовив для Домініканського костелу прекрасну поліхромовану дерев'яну скульптуру Христа Розіп'ятого. Цю скульптуру у 1902 р. професор Едгар Ковач помістив у спеціально спроектованій ним однойменній каплиці костелу. У 1946 р. вона була вивезена до Польщі, сьогодні знаходиться у Домініканському монастирі в Любліні.

Князь Михайло Радзивил мав кілька груп власних художників в основних своїх замках, які часто працювали спільно під керівництвом головного придворного художника у Не-

⁵³ Barącz... – С. 187, 201-202; Kowalczyk, Jerzy. Przybytek chwały rodu Radziwiłłów na zamku w Żółkwi. // Kultura staropolska – kultura europejska. – Warszawa, 1997. – С. 413-416; L.K. Żółkiew. // Przyjacieli ludu. – Leszno, 1841. – s. 309-312. – С. 310; Bernatowicz... – С. 36-37, 45.

свіжі Ксаверія Домініка Гекського і виконували різні роботи, крім того, кожен з них повинен був навчити двох хлопців.

Жовківська група нараховувала шість художників⁵⁴: Миколай Струмецький (один з головних і найбільш шанованих князем художників жовківської групи, належав до братства церкви Різдва Христового), Андрій Зашковський (званий також Зашконт, родом з Жовкви), Михайло Скрицький (нар. бл. 1720, брат дружини художника Івана Рутковича Анни), Кшиштоф Радилівський (в інвентарі 1750 р. зафіксовано кілька його ділянок в Жовкві), Олександр Струмецький і Миколай (прізвище невідоме, можливо, Петранович). В групі жовківських художників, які працювали у 1755 р. над розписами палацового костелу в Підгірцях, згадується також жовківський маляр Даміан (Дем'ян).

Князь Радзивил часто залучав до робіт в замку відомого жовківського різьбяр Олександра Кулявського (пом. 1754). У 1752 р. уклав з ним контракт на декорування нових спалень в замку. Олександр Кулявський належав до давньої жовківської родини, яка походила з села Кулява недалеко Жовкви, був активним членом братства при церкві Різдва Христового, жовківським радником і бурмістром у 1749 р. та війтом у 1751 р.⁵⁵

У 1743 р., у шосту річницю смерті королевича Якоба Собеського, на прохання його рідні князь організував пишне повторне його поховання у новому багатому саркофазі⁵⁶. За проектом архітектора Антоніо Кастеллі в парафіяльному костелі споруджено дуже багатий та дорогий церемоніальний поховальний павільйон *castrum doloris* («замок печалі») за зразком виставленого в пам'ять Августа II в римській базиліці Святого Клементія у 1733 р. Він являв собою великий просторий балдахін із заслонами з червоного оксамиту, вишитого золотом, завершений короною, оточений скульптурними сценами, що містили шість майстерно виконаних дерев'яних алегоричних скульптур – Розсудливості, Справедливості, Мужності, Помірності, Щедрості та Милосердя, поліхромованих по білому, скульптури Матері Божої Скорботної, св. Іоана Євангеліста та інші, в тому числі, ймовірно, Архангела Михаїла. В центрі *castrum doloris* на чотирьох срібних орлах з профільованими цоколями стояв оздоблений золотом і сріблом саркофаг. При *castrum doloris* виставлено також символи королівської влади, подаровані колись Яну III Папою Інокентієм XI, – посвячений меч і оздоблений перлами шишак. На стінах костелу вивішено численні герби родів і держав, атрибути таємних орденів (античні колоси, піраміди іobelіски) з написами військових здобутків родини Собеських. На головному вівтарі виставлено велику епітафійну картину-портрет королевича Якоба з його святим патроном Апостолом Якобом із Компостелли роботи Василя Петрановича. До виконання художніх робіт були залучені відомі скульптори Єжи Маркварт (пом. 1748) і Олександр Кулявський, різьбяр Іван Стобенський, жовківські малярі Олександр Струмецький і Миколай, золотник Лейзер.

Скульптури з *castrum doloris* якийсь час оздоблювали замкову каплицю і апартаменти палацового корпусу, потім були перенесені до парафіяльного костелу і встановлені біля вівтаря. Деякі із скульптур, зокрема скульптура Архангела Михаїла, у 1811 р. були використані для оздоблення фасаду нового органу. При впорядкуванні костелу в середині XIX ст. скульптури винесено до сараю. У 1906 р. скульптури алегорій були реставровані Іваном Пастернаком у Веринах за кошти жовківського старости Юліяна Шумлянського⁵⁷, пізніше передані до Львова в Національний музей ім. Яна III Собеського. Сьогодні вони знаходяться у Львівському історичному музеї та в Олеському відділі Львівської Національної галереї мистецтв. Особливо цінні скульптури Матері Божої Скорботної та св. Іоана Євангеліста на сьогодні втрачені.

Вище згаданий великий портрет-картина Василя Петрановича із зображенням королевича і його небесного патрона (розміром 3,5×2,2 м) є глибоко символічним: св. Якоб, тримаючи руку юного королевича, вказує йому на небо, де його чекають корона і скіпетр, яких він так прагнув на землі. Королевич зображений у тому віці, коли його було відзначено найви-

⁵⁴ Баженова... – С. 84-98; Жолтовський... – С. 127, 162.

⁵⁵ Крип'якевич... – С. 47; Александрович. Жовківський осередок... 2012. – С. 294-296; Gaşiorowski... – С. 190.

⁵⁶ Barącz... – С. 165-166; Petrus... – С. 27-28, 63-64; Gaşiorowski... – С. 90-91; Osiński... – С. 70.

⁵⁷ Petrus... – С. 27-28.

щим лицарським орденом за участь у видатній перемозі над турками під Віднем і коли йому світила фортуна посісти після батька польський трон. Картина після церемонії тривалий час знаходилася у костелі, сьогодні знаходиться у Львівському національному музеї.⁵⁸

У тому ж 1743 р. на замовлення жовківського абата Єжи Моцького Василем Петрановичем був написаний невеликий портрет архієпископа Миколи Вижицького (60×46 см), який вважається найкращим твором Петрановича і належить до шедеврів українського мистецтва XVIII ст.⁵⁹ Портрет знаходився у жовківській колегіаті, тепер – у збірці Львівської Національної галереї мистецтв в Олеську.

В радзивилівських рахункових книгах з 1751 по 1755 рр. значаться оплати художнику Костянтину Петрановичу (нар. 1726), сину Василя Петрановича. Художнє навчання Костянтина Петрановича, ймовірно за кордоном, коштувало дуже велику суму 3 тис. злотих. Костянтин Петранович був одним з найбільш оплачуваних князем Радзивилом художників, виконував вівтарні образи у Несвіжському єзуїтському костелі, роботи у Підгорецькому замку.⁶⁰

У 1747 р. князь заклав у великих невикористовуваних приміщеннях колишнього замкового арсеналу фарфорню (мануфактуру фаянсу і кахлів) за зразком його фарфорні у Свіжні над Німаном, з кількома печами, окремо для фаянсу і кахлів⁶¹. У фарфорні працювали два цехових майстри – Шимко і Янко та кілька робітників. У фарфорні також працювали відомі жовківські маляри брати Олександр і Миколай Струмецькі. Вони, зокрема, розмальовували білі кахлі барвистими мисливськими сценами і пейзажами з архітектурою, вписаними в золочені орнаментальні рамки. Фарфорня виробляла художні столові сервізи, посуд і різні декоративні вазони, в тому числі великі паркові, виготовляла фарфорові печі і каміни, а також обличкувальну плитку для радзивилівських замків. Значна частина продукції йшла у вільну продаж – князь відкрив у Львові фірмову крамницю, в якій продавали жовківські мануфактурні вироби.

Жовківська фарфорня працювала до смерті князя Михайла у 1762 р. У 1765 р. увесь різноманітний посуд, виробничий інвентар та інші речі фарфорні були винесені на горище замкового арсеналу, а у 1787 р. передані до керамічної фабрики у Глинську. Від 1791 р. у глиняній фабриці налагоджено виготовлення тонкостінного фаянсу, яке організували тут львівський купець Павло Нікорович та кераміст Фрідріх Вольф. Після смерті Нікоровича у 1810 р. глиняну фабрику реорганізовано у акціонерне товариство «Ф.Вольф та Компанія». Змінюючи власників, вона як фаянсова мануфактура існувала до 1870-х рр. Уже з кінця XVIII та у XIX століттях глиняна фаянсова фабрика стала відомою у Європі, у 1835 р. її посуд з великим успіхом експонувався на виставці у Відні.⁶²

По смерті князя Михайла Радзивила, внаслідок занедбання його спадкоємцями, усе жовківське радзивилівське майно, яке і до того було обтяжене боргами і виплатами, за короткий час було введено в безнадійні борги, що разом з іншими несприятливими обставинами призвело до глибокого занепаду Жовкви. З того часу в замку припинилося мистецьке життя, нічого вартісного уже не було створено. Натомість почалися розпродажі творів мистецтва, цінних речей і оздоблення замку. Такий деструктивний спосіб господарювання продовжувався наступними власниками замку у XIX ст., зокрема, спадкоємцями Адама Юзефовича-Хлебницького (пом. 1806) і Артуром Глоговським, які здавали переплановані приміщення і корпуси в оренду та розпродавали усе, що можна було продати, дійшовши, врешті, аж до виїмання кам'яних обрамувань із стін та розбирання стін на будівельний матеріал. До середини XIX ст. із цінних речей у замку залишалися тільки один камінь з чорного мармуру з гербом

⁵⁸ Овсійчук... – С. 386; Gaşiorowski... – С. 91.

⁵⁹ Овсійчук... – С. 390.

⁶⁰ Баженова...

⁶¹ Gaşiorowski... – С. 92-94; Школьна, Ольга. Жовква і Глинсько: два найбільші давні виробництва тонкостінного фаянсу, започатковані Яном Собеським на українських землях. / Львівська галерея мистецтв. Жовківські читання 2011. Збірник статей першої наукової конференції «Музей в сучасному світі». – Львів, 2011. – ст. 207-219. – С. 210; П'єх, Наталя. Створення та діяльність жовківської фарфорні в 1749-1762 рр. (За матеріалами касових видатків 1749-1752 рр. та інвентарного опису 1762 р.). / Жовква кризь століття. Науковий збірник. Випуск 1. – Жовква, 2010. – 558 с. С. 100-105. – С. 101-102.

⁶² Школьна... – 210.

короля Яна III та кілька картин у кімнатах на другому поверсі, де проживав власник замку. Пізніше цей останній камін був подарований губернатору, почесному громадянину Жовкви графу Агенору Голуховському до його палацу у Львові; зараз знаходиться в Олеському замку.

Стан оздоблення замку і твори мистецтва, які в ньому знаходилися у радзивилівський період, є добре задокументованими лише на час володіння замком самим князем Михайлом Радзивилом, – потім ніхто уже не дбав про замок. На початку свого володіння замком князь розпорядився провести повну інвентаризацію усього набутого жовківського майна. Такий великий і детальний інвентар був завершений у 1743 р. Оригінал інвентарю знаходиться у Львівському державному історичному архіві. В цьому інвентарі на 108 сторінках описано замок, його приміщення, картини, оздоблення, меблі, зброя, замковий парк з лазнями, насадженнями і парковим обладнанням, саме місто, міську скарбницю, Ратушу, землі, фільварки, а також повинності підвладних у Жовкві та інших населених пунктах.

У 1746 р., у зв'язку із роботами князя по зміні внутрішнього облаштування замку, була проведена повна інвентаризація картин, що знаходилися в замковому комплексі. Частина з них, 262 картини були вивезені до головної резиденції князя в Несвіжі. Оригінал Реєстру картин Жовківського замку 1746 р. знаходиться у AGAD, опублікований у 1973 р. У 1750 р., після першого дев'ятилітнього періоду ґрунтовних перебудов і змін у замку, була проведена ще одна детальна інвентаризація замку і володінь князя у Жовкві (оригінал на 114 сторінках знаходиться в AGAD, опублікований частково).

Розділ II. ЖОВКІВСЬКА ШКОЛА ЖИВОПISY ТА РІЗЬБИ ПО ДЕРЕВУ

Як уже було вище зазначено, західноєвропейська традиція, яка зародилася на початках будівництва міста за підтримки Станіслава Жолкевського, з його відходом занепала. Але вона не минула безслідно. Уже з 1640-х рр. у Жовкві простежується зародження середовища самобутніх місцевих українських майстрів іконописців і різьбярів та формування місцевої іконописної традиції. На середину XVII ст. в місті сформувався серйозний мистецький осередок із самобутніми іконописними та різьбярськими традиціями⁶³. Про чисельність жовківських майстрів говорить той факт, що ще у середині XIX ст. дві вулиці в середмісті Жовкви «на затилках від Звіринця» зберігали назви Верхня і Нижня Сницарські (під кінець століття Верхня Сницарська стала Кравецькою, тепер – М.Воробкевича, Нижня Сницарська втратила свою назву – тепер І.Підкови). Тобто, осередок був настільки потужним, що ціла дільниця міста від XVII-XVIII ст. була заселена переважно сницарями (різьбярями), при тому, що в історичних джерелах малярів нотується в місті більше, ніж різьбярів.

Нового розвитку місцевій іконописній традиції надало принесене в Жовкву у другій половині XVII ст. європейське бароко, яке місцеві митці творчо переосмислили, увібрали і розвинули місцеву мистецьку традицію до визначних висот. Під кінець XVII ст. Жовква певним чином заступає Львів, як центр власне української мистецької традиції в регіоні. Саме на кінець XVII – початок XVIII ст. припадає найбільше піднесення мистецької культури Жовкви. Цю видатну традицію розбудувала яскрава плеяда потомствених місцевих малярів і різьбярів по дереву, творчий доробок яких сформував таке визначне явище, як Жовківська школа живопису та різьби по дереву XVII – XVIII ст., відома на той час далеко за межами Галичини і Волині. Найвагомим досягненням цієї школи було революційне впровадження в малярство іконопису нового мистецького стилю, який в поєднанні з місцевою традицією започаткував українське бароко у живописі.

Ключову роль у розвитку художнього процесу в Жовкві відіграла, ймовірно, творча діяльність Шимоновича і Альтомонте, які привезли з собою з Риму рафіноване бароко, у всій його первинній чистоті стилю. Воно було асимільоване місцевими майстрами і збагатило місцеву традицію, не порушуючи своєрідності й самобутності українського живопису.

⁶³ Александрович. Жовківський осередок... 2010. – С. 379.

Базуючись на давніх візантійській та ренесансній традиціях, жовківські маляри творчо асимілювали барокові нововведення, які спричинилися до цілої революції в мистецтві українського іконопису. Вони, дещо відійшовши від давньої візантійської іконописної традиції з її аскетичними зображеннями святих, ввели в іконопис динамізм, рух, живі портрети, часом навіть світських людей в земному оточенні на тлі природи, архітектури, та, що найбільш вражало, – глибокі, насичені кольори та їх контрасти. Це надало жовківській іконі зовсім нової якості і краси, якої не було ні у візантійській, ні у київській, ні в ренесансній іконі. Суттєво змінено також конструктивну схему іконостасів: ренесансній конструктивній системі надано вигляду розкішного фасаду італійського палаццо з багатими бароковими доповненнями. В іконостас введено новий ряд неділь-п'ятидесятниць (недільні читання Євангелія у П'ятидесятницю після Пасхи), до яких входило шість сцен із центральним образом Спаса Нерукотворного. Іконографія до іконостасу значною мірою запозичувалася з європейського мистецтва і докорінно перероблялася в дусі сильних місцевих традицій. Жовківський малярський осередок дійсно є вершиною українського барокового живопису.

З історичних джерельних документів на сьогодні ми маємо свідчення про більш, ніж сорока майстрів Жовківської школи за майже півторасотлітню її історію. Приведемо їх у хронологічному порядку за першими згадками про них у історичних документах.

1. Маляр Іван Поляхович (писався як Полулях, Пулляхович, а також як Савчак) – найстарший представник жовківського осередку, згадується в міській книзі у 1624 р. Поляхович був рідним братом крехівського ігумена Васіяна Савчака, мав тісні пов'язання через родинні стосунки з провідними львівськими малярами шурином Іваном Корункою та Миколою Петраховичем-Мороховським, шваргом Юрієм Шимоновичем-старшим і його сином Юрієм Шимоновичем-молодшим.⁶⁴ У 1624 і 1644 рр. обирався радником і бурмістром⁶⁵, у 1632 і 1635 рр. – війтом Жовкви; у 1667-1668 рр. занотовано, що проживав він на вулиці Широкій. 1643 роком датується одна із збережених до сьогодні намісних ікон церкви Пресвятої Трійці; одна з його ікон «Старозавітна Трійця» з Преображенської церкви у с. Зарудцях, датована 1666 р., сьогодні знаходиться в Музеї етнографії та художнього промислу у Львові.

2. Маляр Іван (прізвище невідоме), відомий з підпису на намісній іконі Спаса 1643 р. (Національний музей у Львові) з жовківської церкви Пресвятої Трійці, яка походить з її давнішого іконостасу до пожежі 1718 р.⁶⁶

3. Маляр Стефан (прізвище невідоме), автор монументальних розписів дерев'яної соборної Преображенської церкви Крехівського монастиря, виконаних у 1660 році (не збереглася); неодноразово згадується в міській судовій книзі за 1658 р. у зв'язку з побутовим конфліктом з сусідом.⁶⁷

4. Різьбяр Юрій Михалович згадується вперше у 1660 р. на різьбярських роботах у Преображенській церкві Крехівського монастиря, у 1671 р. він отримав земельний наділ у Жовкві від гетьмана Яна Собеського за тривалі і особливі заслуги та мистецькі роботи для гетьмана. Ім'я Михаловича нотується в міських актах протягом 20 років, 1670-1690. Протягом тривалого часу Михалович виконував найвідповідальніші різьбярські роботи для Жовківського замку. Юрій Михалович є ймовірним основоположником школи українського декоративного різьблення, посідає особливе місце в перших рядах мистців видатного жовківського осередку.⁶⁸

5, 6. Маляр, різьбяр, архітектор і будівничий Дем'ян Роевич (пом. 1707?), один з найвидатніших представників осередку, згадується вперше у 1663 р. в міських судових книгах у зв'язку з придбанням будинку на вулиці Широкій⁶⁹. У 1673 р. вперше обраний лавником до магістрату. Роевич є автором іконостасу з 1666 р. церкви Різдва Богородиці в селі Боброїди

⁶⁴ Александрович. Початки ... 1998. – С. 104; Александрович. Жовківський осередок... 2010. – С. 377-378.

⁶⁵ Barącz... – С. 79.

⁶⁶ Александрович. Початки ... 1998. – С. 104.

⁶⁷ Александрович. Жовківський осередок... 2010. – С. 379; Жолтовський... – Ст. 164.

⁶⁸ Александрович. Жовківський осередок... 2010. – С. 381-382; Александрович. Жовківський осередок... 2012. – С. 289-290; Mańkowski... – С. 141-142.

⁶⁹ Александрович. Початки ... 1998. – С. 104.

поблизу Жовкви, іконостасу в селі Кам'янка Волоська; неодноразово виконував роботи для замку. Дем'ян Роевич є ймовірним автором проекту і одним з головних виконавців знаменитої французької карети Яна Собеського. При відбудові міста після великої пожежі у 1691 р. один з багатих жовківських євреїв Абрахам Цимлик відбудував кілька будинків власними коштами «на славу міста». Із міських судових книг відомо, що його будівничим був Дем'ян маляр (Роевич). Його син (ім'я невідоме) також став малярем. Сам Роевич мав родинні пов'язання з іншими жовківськими малярами: сестра його родича маляра Михайла Скрицького була дружиною маляра Михайла Рудковича, сина Івана Рутковича. 1697 р. датуються записи про кілька судових справ Дем'яна Роевича⁷⁰.

7. Різьбяр Василь Сакович згадується у 1667 р. в Пом'янику церкви Різдва Христового; згадується також в документах міського архіву за 1667-1668 рр. як лавник, радник та бургомістр⁷¹.

8. Різьбяр Матіяс Вишинський згадується у 1679 р. у привілеї короля, за яким він отримав двір і дворище в селі Скварява поблизу Жовкви, ймовірно, як винагороду за численні заслуги при дворі короля⁷².

9. Маляр Йов Кондзелевич⁷³ (нар. 1667 – пом. бл.1740, світське ім'я невідоме, Йов його чернече ім'я), видатний художник українського бароко, автор знаменитого Богородчанського (Манявського) іконостасу, створеного у 1698-1705 рр. (зараз знаходиться в експозиції Національного музею у Львові). Народився у Жовкві в міщанській сім'ї. У 1686 р. у віці 19 років прийняв постриг у Білостоцькому монастирі поблизу Луцька, у 1693 уже був ієромонахом, в 1698-1705 рр. перебував у скиті Манявському у Карпатах, потім знову повернувся на Волинь в Луцьк, де був ігуменом Луцького братського монастиря, займався громадською і освітньою діяльністю. Підтримував тісні стосунки із жовківськими малярами і сницарями, які часто виконували різьбу його іконостасів. У 1698-1705 рр. Кондзелевич з групою монастирських живописців виконав найвідоміший твір свого життя – п'ятирусний іконостас для монастирської Воздвиженської церкви у Манявському Скиті (пізніше, після закриття монастиря австрійською адміністрацією у 1785 р., проданий до м. Богородчан, тому і названий Богородчанським), тепер експонується у Львівському національному музеї. Сучасні дослідники, оцінюючи цей іконостас говорять про Кондзелевича як про українського Рафаеля.⁷⁴

10. Маляр Іван Руткович, найславетніший жовківський маляр, вперше згадується у Пом'янику церкви Різдва Христового від 15 січня 1680 р. У 1681 р. Руткович придбав собі у Жовкві будинок від священика Івана Пірозуба навпроти хвіртки церкви Різдва Христового за велику суму 1200 злотих; у 1686 обирався лавником до міської ради, з 1694 по 1699 рр. був шанованим членом братства при тій же церкві. Усе його творче життя пройшло у Жовкві. Його активна творчість припадає на 1677-1716 рр. У 1691 і наступних роках виконував роботи на замовлення короля Яна III для Жовківського замку. У творчості І.Рутковича виняткову віху становить останнє десятиліття, коли відбулося знайомство з Ю.Шимоновичем і художніми збірками Собеських. Це якісно відбилося на малярстві І.Рутковича, він опанував олійну техніку – досягнення європейського барокового малярства, поглибив знання пропорцій, ритму, малюнку, фактури, кольорової гармонії. Руткович єдиний тогочасний західноукраїнський майстер, після якого збереглася значна кількість достовірних творів. Він є автором численних іконостасів, зокрема, знаменитих сьогодні іконостасів у селах Стара Скварява (1677 р.),

⁷⁰ Александрович. Жовківський осередок... 2010. – С. 379-381; Крип'якевич... – С. 48.

⁷¹ Александрович. Жовківський осередок... 2010. – С. 382-383; Александрович. Жовківський осередок... 2012. – С. 290-291; Лазорак, Богдан. Інституційне оформлення церковного братства Різдва Христового в Жовкві (XVII-XVIII ст.). / Жовква крізь століття. Науковий збірник. Випуск 1. – Жовква, 2010. – 558 с. – С. 129.

⁷² Александрович. Жовківський осередок... 2012. –С. 291-292.

⁷³ Віднесення Йова Кондзелевича до майстрів місцевої школи є дещо умовним. Проте, його походження, тісні стосунки з іншими жовківськими майстрами та приналежність до стильових особливостей жовківської школи дають право це зробити.

⁷⁴ Овсійчук... – С. 273-274, 282.

Волиця Деревлянська (1680 р.), Воля Висоцька (1688-1689 рр.), у Жовкві (1697-1699 рр.) та інших визначних творів, які належить до вершин українського бароко XVII ст.⁷⁵

11. Маляр Олександр Арцимович згадується у 1684 р.⁷⁶

12. Маляр Тимофій Стислович згадується у 1687 р. при роботах з оздоблення Жовківського замку і лазні в парку поряд з іншими малярами і різьбярями. Згадується у королівських рахунках також у 1694 р. Стислович був багаторічним (1697-1720) членом братства при церкві Різдва Христового⁷⁷, його ім'я згадується у архівних документах за 1725, 1729 рр. До його робіт дослідники відносять іконостас 1703 р. Підгорянського монастиря поблизу Терембівлі (після ліквідації монастиря близько 1777 р. іконостас перенесено до с. Могильниці, де знаходився до кінця XIX ст., сьогодні частина його ікон знаходиться у Національному музеї у Львові), дві ікони в іконостасі церкви с. Голоско біля Львова та частина ікон іконостасу церкви Різдва Богородиці у Жовкві (на Винниках).

13. Маляр Дем'ян Попель, згадується 1694 р. за підписом на іконі «Вознесіння» у церкві на Кривчицях у Львові: «Маляр і міщанин жовківський Дем'ян Попель».⁷⁸

14. Маляр Олександр Робакович (Робак) згадується у реєстрі братства при церкві Різдва Христового за 1695-1710 рр.⁷⁹

15. Маляр Симеон (Семен) Поляхович згадується у реєстрі братства при церкві Різдва Христового за 1696-1719 рр.⁸⁰

16. Різьбяр Семен Путятинський, (Шимін-сницар, пом. 1728), один з найвидатніших жовківських різьбярів, згадується у реєстрі братства при церкві Різдва Христового за 1697-1720 рр. Семен Путятинський був «сницарем Його Величності Королевича» (Костянтин Собеського). Крім того, Путятинський працював разом з іншими жовківськими різьбярями у багатьох церквах Галичини і Волині. Вони виготовляли, зокрема, воштинський іконостас Івана Рутковича, їх послугами користувався також Йов Кондзелевич. Однією з найвизначніших робіт Семена Путятинського є знаменитий жовківський (новоскварявський) іконостас, зроблений разом з Іваном Рутковичем. Семен Путятинський був активним членом та у керівництві братства при церкві Різдва Христового з 1707 р. З документів Львівського церковного консисторського суду за 12 грудня 1709 р. та 17 травня 1715 р. відомо, що Путятинський звинувачувався членами братства у шахрайствах з церковними речами і був виправданий судом у 1715 р.⁸¹ У зв'язку з боргами він змушений був у 1710 р. продати будинок на Ринку, який розташовувався поряд з будинком столяра Андрія.

Є недатовані згадки з першої половини XVIII ст. про трьох маловідомих жовківських різьбярів у зв'язку з тим, що вони працювали разом з Семеном Путятинським:

17. Костянтин Залуський – працював разом з Семеном Путятинським, також згадується без дати у помяннику монастиря у Волиці Деревлянській⁸²;

18. Григорій Охватович – працював разом з Семеном Путятинським, також згадується в судових справах за 1709 р.⁸³;

19. Іван Карпович – працював разом з Семеном Путятинським, також відомий з робіт 1722 р. у монастирі с. Старий Загорів поблизу Луцька⁸⁴.

20. Різьбяр і скульптор Миколай Путятинський згадується від 8 лютого 1698 р. в книзі львівського кафедрального костелу (цього дня виступав свідком на шлюбі одного з жовківських міщан).⁸⁵

⁷⁵ Александрович. Жовківський осередок... 2010. – С. 383-384; Лазорак... – С. 127-128; Овсійчук... – С. 137-139; Крип'якевич... – С. 48.

⁷⁶ Александрович. Жовківський осередок... 2010. – С. 384.

⁷⁷ Лазорак... – С. 129, 131; Крип'якевич... – С. 49.

⁷⁸ Жолтовський... – С. 155.

⁷⁹ Лазорак... – С. 129.

⁸⁰ Там-же, – С. 129.

⁸¹ Лазорак... – С. 115-116, 129; Александрович. Жовківський осередок... 2012. – С. 293; Крип'якевич... – С. 47.

⁸² Александрович. Жовківський осередок... 2012. – С. 293.

⁸³ Там-же, – С. 294.

⁸⁴ Там-же, – С. 294, 296-297.

⁸⁵ Там-же, – С. 292.

21. Маляр Василь Петранович (бл.1680-1759), видатний український портретист, іконописець, вперше згадується за 1700 р. у реєстрі молодшого братства при церкві Різдва Христового. У 1713 р. він записався у старше братство уже як «маляр Пресвітлого Королевича Костянтина» зі своєю дружиною і чадами, з цього року і до 1753 р. був активним діячем братства, його старшим (сеньйором) від 1715 з перервами до 1741 р. Петранович був одним з найшанованіших і найбагатших громадян міста, обирався радником і війтом Жовкви у 1727, 1731, 1736, 1739 роках, бурмістром у 1741, 1746 і 1752 рр. Похований у Жовківському василіянському монастирі біля південного входу в церкву.⁸⁶

Навчання і уся творча діяльність Петрановича відбувалися в Жовкві. Як придворний маляр королевича Костянтина, а потім і королевича Якоба, він займався створенням і копіюванням картин для Жовківського замку, реставрацією і розписами замкових кімнат, розплануванням парку, вчив молодих малярів, писав портрети багатьох відомих осіб. Крім того, виконував численні іконостаси переважно для храмів василіянських монастирів та інші замовлення поза Жовквою. Із великих іконостасних циклів Петрановича сьогодні відомо п'ять: у жовківській Троїцькій церкві, відбудованій королевичем Костянтином у 1720 р., церкві Різдва Богородиці василіянського монастиря у Віцині, заснованого королевичем Костянтином у 1724 р., Предтеченської церкви у Краснопущі (його найбільший і найзнаменитіший іконостас, розпочав у 1735 році), Миколаївської у Бучачі (1741-1749) та Миколаївської у Крехові (1743-1753).

22. Маляр Фома Комалевич згадується за 1704 р.

23. Ілля Косецький згадується у реєстрі братства при церкві Різдва Христового за 1706-1710 рр.⁸⁷

24. Василій Радолович згадується за 1708-1710 рр. у реєстрі братства при церкві Різдва Христового.⁸⁸

25. Маляр Павло Петранович (ймовірно, брат Василя Петрановича) згадується у реєстрах парубоцького братства при церкві Різдва Христового за 1711-1724 рр. Його роботи згадуються в міських актах у 1720 р.⁸⁹

26. Різьбяр Ігнатій (Гнат) Стобенський (пом. 1742) записаний у 1720-1721 рр. в Пом'янику церкви Різдва Христового, мав будинок «на затилках від Звіринця»⁹⁰. У 1728 році виготовляв пишній бароковий іконостас для відбудованої дерев'яної церкви Пресвятої Трійці (був парафіянином цієї церкви), разом з придворним малярем королевича Костянтина Василем Петрановичем і сином Рутковича Михайлом.⁹¹ У 1735 р. судився з цехом, який звинувачував його у самовільному залученні до столярної роботи учня.

27. Різьбяр Олександр Кулявський (пом. 1754) – один з найбільш активних жовківських майстрів, вперше згадується у судовому процесі кінця 1720-х р. з батьками свого учня, який не довчився у нього 4-річного терміну. Олександр Кулявський був постійно зайнятий на замкових роботах, працював у церквах (виконав амвон та інші роботи для Крехівського монастиря у 1751 р.), провадив активні фінансові операції, у спілці з кількома жовківськими міщанами торгував збіжжям, був членом братства при церкві Різдва Христового у 1729-1753 рр.⁹², радним і бургомістром у 1746 р.⁹³

28. Різьбяр Антоній Кулявський (1741-1770), син Олександра Кулявського. Перед своєю смертю залишив незвершені сницарські роботи для василіянської церкви⁹⁴.

⁸⁶ Крип'якевич... – С. 48; Овсійчук... – С. 353-363, 375-385; Gašiorowski... – С. 74-75; Жолтовський... – Ст. 151.

⁸⁷ Лазорак... – С. 129.

⁸⁸ Там-же, – С. 129.

⁸⁹ Крип'якевич... – С. 48.

⁹⁰ Крип'якевич... – С. 47; Лазорак... – С. 129; Александрович. Жовківський осередок... 2012. – С. 294.

⁹¹ Слободян, Василь. Українські церкви Жовкви від найдавніших часів до середини ХХ ст. / Жовква крізь століття. Науковий збірник. Випуск 1. – Жовква, 2010. – 558 с. – С. 233; Откович, Тарас. Вивчення та реставрація іконостаса з церкви Св. Трійці в Жовкві. / Жовква крізь століття. Науковий збірник. Випуск 1. – Жовква, 2010. – 558 с. С. 403-413. – С. 406; Жолтовський... – Ст. 159.

⁹² Лазорак... – С. 129; Александрович. Жовківський осередок... 2012. – С. 294-295.

⁹³ Крип'якевич... – С. 47;

⁹⁴ Александрович. Жовківський осередок... 2012. – С. 295-296.

29. Різьбяр Іван Карпович згадується у помянику церкви Різдва Христового за 1729-1753 рр.⁹⁵, також при роботах 1743 р. над катафалком для князя Радзивила.

30. Маляр Миколай згадується у 1733 р.⁹⁶

31. Маляр Микола Струмецький згадується у 1733, 1743, 1747 та 1754 роках, записаний у реєстрі братства при церкві Різдва Христового за 1743 р.

32. Маляр Михайло Рудкович, син Івана Рутковича, згадується в роках 1728, 1734, 1743, 1752 і 1754.⁹⁷

33. Маляр Михайло Скрицький (нар. бл. 1720), брат дружини Івана Рутковича Анни, згадується у 1738-1744 рр., в радзивилівських рахунках по костелу в Несвіжю і Гродно значиться за 1745-1754 рр., ще у 1809 р. розписував за велику суму колеса карети для Несвіжського монастиря бенедиктинок.

34. Маляр Станіслав Отосельський, згадується як вихованець і учень Василя Петрановича, який за дорученням наставника працював над іконостасом Петрановича у Миколаївській церкві у Бучачі у 1741-1749 рр.

35, 36. Різьбярі Іван і Степан Стобенські (сини Гната Стобенського) згадуються у матеріалах судового процесу свого батька на початку 1740-х рр.; старший Іван як спадкоємець батька зобов'язаний був розраховуватися з кредиторами і боржниками батька, докінчувати його роботи, виховувати двох молодших братів, сплатити посаг сестрі та інше⁹⁸. У 1743 р. Іван брав участь у декорації *castrum doloris* для князя Михайла Радзивила. Пізніше Іван і Степан Стобенські згадуються у 1747-1748 рр. в Києві як автори багатой барокової декорації фасадів знаменитої дзвіниці Софіївського собору, відбудованої після землетрусу у 1744-1748 рр. петербурзьким архітектором Й.Шеделем.⁹⁹ Ймовірно, жовківські майстри залучалися до виконання декору також інших видатних будівель Софії Київської, які в той час будував Й.Шедель на запрошення митрополита Київського і Галицького та всієї Малої Росії Рафаїла Заборовського (1676-1747, уродженець Заборова на Галичині). Тоді, зокрема, здійснювалася надбудова і декорування другого поверху митрополичих палат у 1731-1748 рр. та будівництво у 1746 р. пишно декорованої Західної брами (брами Заборовського) – шедевр української барокової архітектури. Можливо, брати Стобенські залишилися проживати в Києві, бо після 1746 р. їх батьківський будинок у Жовкві «на затилках» був проданий тестем Івана для погашення боргів, а пізніших згадок про них у Жовкві немає¹⁰⁰.

37. Василь Білянський згадується у реєстрі братства при церкві Різдва Христового за 1742-1745 рр.

38. Маляр Петро Гусакевич, згадується в архівах Києво-Печерської Лаври як іконописець з міста Жовква, який у 1749 р. працював у Лаврі.

39. Є недатована згадка з середини XVIII ст. про жовківського маляра Іллю Гусаковського (Усаковського), який малював іконостас в селі Жорниська на Львівщині.

40. Маляр Василь Стражевський згадується з 1759 по 1784 роки, обирався радником і бурмістром жовківського магістрату¹⁰¹.

41. Маляр Іван Гарнавський, згадується у 1771 і 1772 рр.

В останній чверті XVIII ст. видатна мистецька традиція у Жовкві вигасла. Можливими причинами цього були насамперед, некорисні зміни власників Жовківського замку та загальний занепад міста, а також негативні економічні, політичні і моральні наслідки тривалого процесу занепаду та розвалу польської держави. Окремі молоді люди, які хотіли навчитися малярству, змушені були подаватися в інші міста, зокрема до знаменитої малярні Києво-Печерської Лаври, з якою не менш знаменитий Жовківський осередок мав давні професійні стосунки (по крайній мірі, вони добре знали один про одного) і в якій працював не один жо-

⁹⁵ Лазорак... – С. 129.

⁹⁶ Крип'якевич... – С. 49.

⁹⁷ Там-же.

⁹⁸ Александрович. Жовківський осередок... 2012. – С. 294.

⁹⁹ З матеріалів Національного історико-культурного заповідника «Софія Київська».

¹⁰⁰ Александрович. Жовківський осередок... 2012. – С. 294.

¹⁰¹ Жолтовський... – С. 165; Крип'якевич... – С. 49.

жовківський маляр та різьбяр. З архівів Лаври відомо, що з грудня 1764 року по лютий 1768 року у її малярні навчався уродженець Жовкви Олексій Кунецький (Куницький). Відзначено, що «жив він чесно, без жодних підозр і відпущений після навчання куди хоче». Олексій Кунецький залишився працювати в малярні Лаври, про що є запис від 1769 року. У 1772-1773 роках він працював над відновленням розписів великої церкви Печерської Лаври.¹⁰²

Квінтесенцією, яскравим зразком творчості жовківських майстрів є знаменитий іконостас жовківської церкви Різдва Христового (1697-1699) роботи Івана Рутковича (окремі його частини після реставрації 2008-2009 рр. експонуються в Національному музеї у Львові). У 1833 р. цей іконостас, пошкоджений у пожежі церкви, був перенесений до села Нова Скварява. Близько десяти ікон та частина різьблених конструкцій іконостасу або були втрачені у пожежі церкви, або загубилась при перенесенні. При його перекомпонуванні у малій сільській церкві було втрачено первісний характер розташування ікон, частина ікон замінена іншими різного часу виконання. Частина ікон опинилась у збірці Львівського Ставропігійського інституту. Дві ікони з нього викупив у 1905 р. і передав у Національний музей митрополит Андрей Шептицький. Решту іконостасу передано з Нової Скваряви до Національного музею у 1937 р. перед розбиранням старої церкви і початком будівництва на її місці нової мурованої. Дві ікони Рутковича експонуються у Червоноградській філії Львівського музею історії релігії в палаці Потоцьких.¹⁰³

Жовківський іконостас сьогодні є центральною пам'яткою не лише у творчості Івана Рутковича, але й в усій спадщині жовківського малярського осередку. Цей іконостас належить до найбільших і найпрекрасніших ансамблів в українському мистецтві. Вражають не тільки його розміри – 11×12 м, встановлені дослідниками при його реконструкції. В ньому відобразились усі досягнення і новації, які були впроваджені до українських іконостасів у XVII ст. Царські ворота іконостасу із зображенням Євсеєвого дерева, дияконські – архангелів Гавриїла та Михаїла з терезами, а також частина апостолів та пророки належать до вищих художніх досягнень Рутковича. Їх найсильнішим художнім засобом є колір, максимально напружений та виразний. В досконалих образах іконостасу виражено ідеал розумної і активної земної людини, котра живе піднесеними почуттями й прагненнями.

Поряд з великими частинами Жовківського іконостасу у виставкових залах Національного музею у Львові від 2013 р. можна оглядати у всій красі та в повному обсязі ще один шедевр майстрів Жовківської школи – Богородчанський іконостас Йова Кондзелевича.

У жовтні 2015 року у відреставрованій дерев'яній церкві Пресв. Архістратиґа Михаїла у с. Стара Скварява поблизу Жовкви відкрився відділ Львівського музею історії релігії музей «Староскварявський іконостас XVI-XVIII століть», де можна оглядати ще один шедевр Івана Рутковича.

Розділ III. МОНУМЕНТАЛЬНЕ МИСТЕЦТВО ЖОВКІВСЬКИХ ХРАМІВ

3.1. Жовківська синагога.

Видатна пам'ятка архітектури знаменита Жовківська синагога ім. Яна III Собеського побудована у 1688-1692 рр. місцевою єврейською общиною за сприянням власника міста короля Яна III; автор проекту та будівничий – королівський архітектор Петро Бебер (пом. 1711). У величезній пожежі міста 18 травня 1833 р., коли згоріли усі громадські будівлі, Домініканський і Василянський монастирі, згоріла також синагога. У тому ж 1833 р. невідкладно здійснено відбудову синагоги. При цьому проведено її ґрунтовну реконструкцію: змінено конструктивну схему склепінь головного залу на більш надійну: чотири колони, які стояли ближче до центру з бімою між ними, розставлено рівномірно по площі залу, поділивши його на дев'ять рівних полів з меншим розпором склепінь; понижено самі склепіння залу; над

¹⁰² Там-же, – С. 141-142.

¹⁰³ Слободян... – С. 222, 237; Овсійчук... – С. 221-223; Яремич, Галина. Дорога до храму. Ансамбль Жовківської Василянської церкви, монастиря, друкарні. – «Місіонер», Львів, 2000. – 32 с. – С. 7.

ним влаштовано внутрішній дах і аттик з аркатурним поясом; оздоблено аттиком також дах південної прибудови і декоровано фасади, зокрема порталами; східну і північну стіни укріплено потужними контрфорсами. Синагога тоді набула форм і вигляду, які залишилися без істотних змін до нашого часу.¹⁰⁴

Зразу після відбудови розпочато оздоблення та розписи інтер'єрів синагоги, які тривали кілька років. Автором розписів синагоги, ймовірно, є маляр Моше Бейріш Біндель (його підпис є на розписах мізраху). Синагога отримала красиві поліхромовані сюжетні розписи стін, витончені ліпні мармуризовані декорації і багато художніх виробів з ливарної бронзи (огороження, балдахіни, поручні, решітки, свічники, світильники). Особливо красивими були потужні круглі колони головного залу з мармуризованою штукатуркою і широкими позолоченими капітелями. У 1833 р. відлито велику бронзову менору (ритуальний семисвічник) з дарчим написом осіб, які її подарували. 1840 р. датується мізрах (прямокутної форми орнаментальне зображення на східній стіні синагоги з фрагментами молитов), виконаний в утончених ультрамаринових, кіноварі (рожево-червоних), зелених, золотих і білих тонах.¹⁰⁵ Мандрівники, які відвідували Жовкву в середині XIX століття, захоплювалися красою Жовківської синагоги.

На жаль, ці прекрасні розписи не дотривали до нашого часу. У 1906-1908 рр. при виконанні ремонтів у синагозі, яка тривалий час була у критично занедбаному стані, львівський театральний художник Зигмунд Бальк виконав нефахове перемалювання інтер'єрів синагоги по типу театральних декорацій, взагалі без урахування стилю та історичної цінності будівлі.¹⁰⁶ Внаслідок цього цінні поліхромії першої половини XIX ст. втрачено. На довершення цього, у 1941 р. синагога була розграбована, взірвана і спалена нацистами. У 1955-1956 рр. виконано часткове відновлення конструкцій синагоги. В такому стані вона збереглася до наших днів.

З цінних предметів синагоги до нашого часу дійшли кілька фрагментів великої бронзової менори (семисвічник), які знаходяться у фондах Державного історико-архітектурного заповідника у Жовкві (інв. № 1/ГІК1/М1/4), ритуальний підсвічник Хануки та корона з Тори, які знаходяться у Львівському музеї етнографії та художніх промислів Інституту народознавства НАН України (інв. № ЕП8856). Виконана у багатьох техніках із срібла, багато декорована корона з Тори займає особливе місце у великій колекції юдаїки музею. Корона Тори – традиційна ритуальна прикраса сувою Тори, який оздоблюється також іншими прикрасами (наконечниками жердин, вотивними табличками, указками у виді руки з витягнутим вперед вказівним пальцем). Ця корона виготовлена у Жовкві у XVIII ст. майстром Арієм Лейб Кацом для жовківської синагогальної школи Бет Мідраш (Дім Науки).

3.2. Парафіяльний костел Цариці Небесної та святих Лаврентія і Станіслава єпископа.

Визначна пам'ятка архітектури жовківський парафіяльний костел св. Лаврентія побудований у 1606-1618 рр. за кошти власника міста Станіслава Жолкевського. Ймовірним автором проекту костелу є архітектор італійського походження Бернардо Морандо (бл.1540-1600/1601); будували його львівські архітектори італійського походження Паоло де Дукато Кламенсі (Павло Щасливий, пом.1610), Амброзіо Натклаус Ваберене (Амвросій Прихильний, пом.1641) та Паоло Домінічі (Павло Римлянин, пом.1618). Про визначні твори мистецтва, які були поміщені в ньому у XVII ст. та у першій половині XVIII ст. за Жолкевських, Даниловичів і Собеських, було сказано вище.

Після жахливої епідемії у місті у 1770 р. та з приходом нової, австрійської влади, костел на десятки років залишився зовсім без священників і догляду. Після 1800 р. після тридцяти років занедбань, за нового пробоща ксьондза Тадеуша Братковського занедбаний і поруйнований костел дещо приведено до порядку, влаштовано новий головний вівтар і новий орган

¹⁰⁴ Бойко, Оксана. Синагога в Жовкві: історія і архітектурний розвиток. / Жовква крізь століття. Науковий збірник. Випуск 1. – Жовква, 2010. – 558 с., С. 240-295. – С. 242, 252-257.

¹⁰⁵ Shall, Jacob. Dawna Żółkiew i jej żydzi. – Lwów, 1939. – С.33.

¹⁰⁶ Shall... – С.32; Бойко... – С.257; Sas-Zubrzycki Jan. Żółkiew. // Architekt. – Kraków, r. 1900, nr. 6. – С. 97.

(1811 р.). У 1860-х рр., після тривалого, майже столітнього періоду руйнувань і запустіння, з ініціативи пробоща Юзефа Новаковського та за підтримки патріотичної громадськості цілої Польщі у костелі здійснювалися масштабні відновлювальні роботи. Тоді відновлено усі давні пам'ятки та створено багато нових цінних творів мистецтва.

Зокрема, відновлювався пізньобароковий головний вівтар костелу, який походить, ймовірно, з 1740-х рр., коли князь Михайло Радзивил заснував у 1742 р. при костелі абатство. Вівтар реставрувався також у 1937 р. та у 1992-1995 рр. Найбільш цінним, особливо цінним мистецьким твором у вівтарі є центральне старовинне Розп'яття з прекрасною поліхромованою дерев'яною скульптурою Ісуса, ймовірно, з майстерні видатного німецького та польського скульптора Віта Ствоша (1447-1533), подароване колись королевіччу Костянтину Собеському. Виявлена у 1989 р. скульптура була дуже знищена: відсутня голова, права рука, частини ніг, уся сильно пошкоджена жучками, майже розсипалася. Реставрована у 1993 р. на підставі старої фотографії жовківським різьбярем і художником Степаном Скірою та експертом Міністерства культури і мистецтв Польщі Пьотром Козарським.

На роботах по відновленню костелу у 1865-1867 рр. були задіяні кращі львівські і краківські митці та ремісники¹⁰⁷. Зокрема, відомі краківські скульптори Парис Філіпі і Павло Евтель виконали реставрацію усіх скульптурних пам'ятників, виготовили новий амвон із скульптурою Христа на куполі, медальйоном з головою Христа на стіні та скульптурами євангелістів у парапеті. Парис Філіппі виконав нову велику епітафійну таблицю на похованнях королевічів Костянтина і Якоба Собеських. Віотті виконав мармуризоване покриття стін, Юзеф Холевич з Кракова реставрував усі великі батальні картини, львівський маляр Олександр Рачинський відновлював картини княжни Ядвіги Єлизавети, дружини Якоба Собеського, і короля Яна III), Антоній Карчмарський реставрував менші картини, Захарський виконував позолоту і малярство, працювали також інші художники. Графиня Софія Шептицька (мати митрополита Андрея Шептицького) подарувала для бічного вівтаря Матері Божої свою картину «Св. Йосип» (на сьогодні втрачена), свої роботи подарували також багато інших художників із Львова і Кракова.

Ще до відновлення костелу, у 1841 р. в ньому знаходилися, крім чотирьох великих батальних картин в задовільному стані, 18 портретів власників Жовкви та інших видатних осіб, переважно в повний зріст натуральної величини, які колись знаходилися в замку. У травні 1845 р. дослідником історії Жовкви Садоком Барончем в парафіяльному костелі були зафіксовані, крім чотирьох величезних батальних картин, уже 10 портретів і картин¹⁰⁸. Зокрема: гетьмана Станіслава Жолкевського, дружини гетьмана Регіни Жолкевської, доньки гетьмана Софії Данилович, батька короля Якоба Собеського, дядька короля Станіслава Даниловича (картина високо оцінювана знавцями), королевіча Якоба Собеського, дружини королевіча Якоба княжни Ядвіги Ельжбети Нейбурської, короля Яна III в медальйоні з трофеями над закутими полоненими турками і татарами, а також молодого королевіча Якоба в колінній позі поряд із св. апостолом Якобом, та дещо менший від попереднього портрет князя Ференца Ракочі та його матері Ілони Зріні в колінних позах перед Матір'ю Божою. Можливо, найціннішою, з погляду мистецтва, оздобою костелу був образ Богоматері, яка кормить Ісуса, – оригінал славетного флорентійського художника Карло Дольчі (у 1953 р. вивезена до Ленінграду в Ермітаж).

Тоді ж, в травні 1845 р. граф Альфред Потоцький забрав до Ланьцута з парафіяльного костелу усі портрети родини Потоцьких, писані у свій час для замку. Взамін передав образи святих Петра, Павла, Амвросія, Августина, Ієроніма і Григорія Великого, які було розміщено в наві костелу¹⁰⁹.

У 1867 р. у відновленому костелі знаходилися портрети короля Яна III, Якоба Собеського, Станіслава Даниловича, Регіни Жолкевської, Ядвіги Собеської, дружини королевіча Якоба Собеського, портрет князя Юрія Ракочі з матір'ю роботи Василя Петрановича.

¹⁰⁷ Barącz... – С. 192, 204; Petrus... – С. 18; Schneider... – С. 10.

¹⁰⁸ Barącz... – С. 215.

¹⁰⁹ Там-же – С. 185.

У 1811 р. в парафіяльному костелі на місці попереднього органу встановлено новий орган в красивій рококовій обудові. У 1867 р. цей орган відновлював і частково переробив органний майстер Клемент. У 1919 р. орган було пошкоджено, реставровано у 1929 р. Рудольфом Хаасе зі Львова. Після 1946 р., коли костел було закрито радянською владою, з часом орган був розбитий, усі труби, пищалки і механізми вкрадено, втрачено частину деталей корпусу та декорації. У 1998 р. корпус органу відновлено і реставровано, а у 2005 р. у реставрований корпус відомий люблінський органіст-віртуоз Юрій Кукля вбудував діючий орган 1900 р. фірми Tshnon, отриманий від костельної громади швейцарського міста Нейруз.¹¹⁰

У 1908 р. відбулося урочисте перепоховання останків гетьмана Жолкевського та інших власників Жовкви у двох нових мармурових саркофагах у цинкових трунах. Саркофаги виготовлено за конкурсними проектами Станіслава Новаковського і Зигмунта Харлянда на кошти Товариства реставраторів Східної Галичини і Крайового Сейму у Львові¹¹¹. Саркофаги реставровано у 1993-1994 рр. фахівцями Варшавської Академії Мистецтв Данутою Стегнер, Павлом Петрусинським та Янушем Смазою.

Тоді ж, у 1908 р. виготовлено і встановлено на місце розбитої у 1905 р. мармурової плити входу до крипти з похованнями власників міста нову бронзову плиту. Плиту відлито у Львові в ливарні «Grata Posteritas» за проектом 1906 р. Тадеуша Попеля¹¹². На плиті поміщено імена похованих у костелі власників міста та родинні герби. Плита має багату пластичну декорацію, обведена лавровим вінком з назвами місць видатних битв, проведених Жолкевським та по його смерті (під Хотиним у 1621 р.). По кутах плити для її піднімання було прикріплено чотири бронзові голови левів з кільцями в пащах (втрачені у радянський час після 1946 р.). У 1997 році плиту після вирівнювання і реставрації закріплено для постійної експозиції на східній стіні північного трансепту костелу; на вході до крипти встановлено металеву решітку для вентиляції і просушування крипти.

В червні 1946 р. проводилося примусове виселення із Жовкви решти польського населення і духовенства; у місті закрито усі костели і монастирі. При виїзді священики і монахи забирали з собою до Польщі найбільш цінні реліквії, речі, картини, документи і книги з храмів та монастирів. 1 липня 1946 р. виїхав до Белзця пробощ парафіяльного костелу Ізидор Змора, костел зачинено, місцевою владою прийнято рішення про влаштування в ньому музею, але через кілька років влаштовано склад, який знаходився тут до 1989 р. В цей період склепи костелу із саркофагами засипано будівельним сміттям. Частина предметів, одягу та архівів костелу були вивезені до Белзця і Замостя, потім до Любліна і Кракова. Частина картин і предметів з костелу в повоєнний час опинилися, зокрема, у парафіяльному костелі в Белзці, кафедральних соборах в Любачеві і Тарнові, в монастирі Домініканів в Кракові, в Головному Архіві Давніх Справ у Варшаві, Управлінні Цивільних справ Варшави-Середмістя (метричні книги), в Олеському відділі Львівської Національної галереї мистецтв, в Національному музеї у Львові, Державному Ермітажі в Петербурзі. Ще частина творів монументального мистецтва костелу в радянський час були зруйновані і розкрадені.

У 1974 р. при зніманні картини «Битва під Барканами» експедицією Львівської картинної галереї за нею у великій стінній ніші виявлено значну кількість схованих костельних предметів, в тому числі документи, багато риз, срібні і мідні речі, килими, крісла. При демонтажі картини також було випадково знайдено на горищі невідоме темне полотно, яке виявилось картиною з портретом князя Ференца II Ракочі і його матері Ілони Зріні роботи Василя Петрановича. Частина літургійних предметів були виявлені в 1990 р. в парафіяльному костелі у Щурові поблизу Тарнова і повернуті до жовківської колегіати.

У 1990 р. в костелі св. Лаврентія розпочалися систематичні реставраційно-відновлювальні роботи, які тривають з перервами до цього часу. Роботи почалися з реставрації і відновлення дерев'яних конструктивних елементів та дерев'яних різьблених елементів, які фінансувалися Фондом Охорони Пам'яток і виконувалися під керівництвом Пьотра Ко-

¹¹⁰ Козарський, Сват... – С. 56-57.

¹¹¹ Petrus... – С. 36-37; Козарський, Сват... – С. 72-73.

¹¹² Petrus... – С. 36; Козарський, Сват... – С. 29, 71.

зарського, заступника директора Фонду, експерта Міністерства Культури і Мистецтв Польщі, який також особисто виконав значну частину робіт. Протягом 1990-1993 рр. виконано ґрунтовний ремонт дахових конструкцій і покриття даху мідною бляхою. У 1995 р. костел був наново оштукатурений. У 1992-1995 рр. виконано реставрацію головного вівтаря, у 1994 році – реставрацію амвону і його стюкової скульптурної групи, у 1994-1995 рр. – реставрацію бічних сталей (лав) у вівтарній частині (пресбітерії), у 1996 – бічного вівтаря св. Трійці, у 1997 – бічного вівтаря Матері Божої, у 1998 р. відновлено розбитий корпус і фасад органу, у 1998-1999 рр. – хрестильницю з мармуровою балюстрадою. При реставрації вівтарів втрачені картини відомих малярів замінено сучасними копіями подібних історичних картин, які виконав жовківський художник Юрій Гель. Зокрема: втрачену барокову картину св. Лаврентія у головному вівтарі замінено копією картини «Муки св. Лаврентія» з Марійського костелу в Кракові, картину Карло Дольчі «Божа Матір з Дитям» у північному вівтарі Божої Матері замінено у 1997 р. копією 1,3×2,1 м «Божа Матір Непорочна» Мурілла з поч. ХХ ст. з кафедрального собору у Львові. Відновлення вівтарів, бічних лав, амвону з його скульптурною групою, а також усі столярні і різьбярські роботи в костелі виконані жовківськими майстрами Стефаном Скірою і його братом Михайлом. У 1990 р. в костелі розпочалися також роботи з реставрації та відновлення кам'яних різьблених і скульптурних елементів в інтер'єрі та екстер'єрі студентами і дипломантами Краківської і Варшавської академії мистецтв під керівництвом завідувача Кафедрою реставрації кам'яної різьби і елементів архітектури професора Януша Смази, який також особисто виконував більшість робіт. Роботи студентів і дипломатів частково фінансувалися і контролювалися Міністерством Культури і Мистецтв Польщі. За ці роки виконано реставрацію і відновлення пошкоджених і розбитих надгробних пам'ятників родини Жолкевських, Собеських і Даниловичів, мармурових саркофагів, пам'ятних таблиць та підлог, білокам'яних порталів, скульптурних кам'яних елементів і стюкового покриття стін костелу. У 1997 р. на західній стіні південного трансепту встановлено пам'ятну таблицю про реставрацію костелу 1990-х рр. В даний час тривають роботи з реставрації кам'яного оздоблення фасадів костелу – багатого різьбленого фризу, парапетів та скульптурних елементів, зокрема, виконано реставрацію барокової скульптури Архангела Михаїла на східному фронтоні костелу роботи Іоана Пфістера.

3.3. Домініканський костел Вознесіння Пречистої Діви Марії.

Жовківський Домініканський костел і чоловічий монастир були закладені Теофілією Собеською-Данилович у 1653 р. для поховання і вшанування пам'яті її старшого сина Марка Собеського. Пізніше, у 1661 р. в костелі була похована і його фундаторка. У 1946 р. їх останки вивезені до Любліна. Сам костел побудований за проектом відомого львівського архітектора італійського походження Джованні Баттиста Джизлені (1600-1672). Теперішній мурований монастир побудовано на місці первинних дерев'яних будівель у кілька етапів у др. пол. ХVІІІ ст. Костел і монастир неодноразово горіли, відбудовувалися і перебудовувалися (пожежі 1677, 1691, 1710, 1718, 1739, 1754, 1833 рр.).

Велику допомогу у відбудові костелу та його оздобленню після пожежі 1754 р. надав власник міста князь Михайло Радзивил. Тоді ж монастир розпочав будівництво мурованого корпусу келій. Ймовірно тоді на замовлення князя славетний галицький скульптор Іоан Георг Пінзель виготовив для костелу прекрасну дерев'яну скульптуру Христа Розп'ятого¹¹³. Цю скульптуру у 1902 році Едгар Ковач помістив у проєктованій ним однойменній каплиці костелу (сьогодні скульптура знаходиться у Домініканському костелі в Любліні).

Домініканський костел, щедро обдарований великими фундація власників міста був дуже багато оздобленим, завжди мав прекрасний великий орган. Відомо, що у пожежі костелу 1718 р. він був втрачений. При допомозі королевича Костянтина Собеського костел в тому ж році швидко відбудували, а також спорудили в ньому новий орган. Ґрунтовну реконструкцію цього органу (можливо, спорудження нового) здійснив у 1830 р. органобудівник з Гдан-

¹¹³ Petrus... – С. 120.

ська Антон Сімоні¹¹⁴. У 1898 р. орган знову був реконструйований (можливо, побудований новий); пошкоджений під час Першої світової війни; знову ґрунтовно відремонтований у 1936 р. Після закриття монастиря і костелу у 1946 р. та перебування у ньому радянської військової частини орган розбито і повністю розкрадено.

При відбудові Домініканського костелу у 1857 р. після великої пожежі 1833 р. виконано ґрунтовну перебудову головного фасаду костелу із скромнішою декорацією, який було оздоблено картиною із зображенням св. Теофілії і написом під нею про фундацію костелу Теофілією Собеською¹¹⁵. Картина відкрита при реставрації фасаду у 2009 р., очікує на реставрацію. Деяко раніше, у 1843 р. збудовано нову стінову дзвіницю та відлито для неї три нових дзвони під іменами Марії, Домініка і Яцка¹¹⁶.

Для головного вівтаря Домініканського костелу у 1869 р. художник Ізидор Яблонський намалював велику (10 кв. м) картину Вознесіння Діви Марії, яку було встановлено на місці первинної картини того ж змісту, купленої в Римі Теофілією Собеською¹¹⁷. Картина отримала загальну високу оцінку і вважалася одним з найцінніших надбань костелу.

У 1776 р. стараннями пріора Павла Дунецького у наві костелу споруджено шість вівтарів, оздоблених цікавими ілюзійними розписами на стінах, – святих Тадея, Марка, Рози, Марії Магдалини, Антонія і Господа Ісуса Милосердного¹¹⁸. У 1778 р. у трансептах біля надгробних пам'яток Марку і Теофілії Собеським влаштовано два великих бічних різьблених вівтарі, присвячених св. Яцку і св. Домініку¹¹⁹.

У 1892-1903 рр. в Домініканському костелі виконувалися багаторічні масштабні ремонтно-реставраційні роботи, якими керував професор Львівської політехніки Едгар Ковач (1849-1912). Він є, зокрема, автором проектів вівтарів та інших меблів, а також концепції поліхромії костелу. Костел наново отиньковано. Під керівництвом художника Кароля Політинського та церковного маляра Петра Ялицького малярі-декоратори Петро Блонський, Томаш Каліцінський, Стефан Сташків та Юзеф Случак виконали розписи стін та ікони¹²⁰. Нові розписи костелу, виконані в спокійних, приглушених тонах, виявилися досить красивими і гармонійними.

Тоді ж у 1903 р. в костелі поряд з вівтарем було закінчено влаштування інтер'єру каплиці Господа Ісуса Розп'ятого, виконаного в закопанському стилі з різьбленою дерев'яною галереєю на місці розібраного перекриття другого поверху¹²¹. Проект каплиці виконав професор Едгар Ковач спеціально для винятково цінної скульптури Христа Розп'ятого авторства Іоана Георга Пінзеля.

У 1922 р. по закінченні ремонтно-відновлювальних робіт та надбудов других поверхів західного і північного крил монастиря, коридори і окремі приміщення крил оздоблено поліхромними розписами за проектом того ж художника Кароля Політинського¹²². При використанні монастирських приміщень у радянський час розписи були заштукатурені і забілені, можливо втрачені. У 2003 р. в них розмістилося єпархіальне управління УГКЦ, розпочато поступові ремонти і пристосування приміщень без їх досліджень і реставрації.

У 1994 р. костел передано у власність місцевої парафії УГКЦ і у 1995 р. освячено як церкву Вознесіння Пресвятої Діви Марії і св. Йосафата. У 2007 р. громадою церкви завершено відновлення штукатурок і влаштовано нові розписи інтер'єрів костелу, при цьому були майже повністю знищені розписи Карла Політинського, залишки мальованих бічних вівтарів та залишки цінних інтер'єрів каплиці Христа Розп'ятого авторства Едгара Ковача.

У 2007-2010 та у 2016 рр. виконано реставрацію фасадів костелу; відкриті при реставрації штукатурки залишки іконопису св. Теофілії над головним входом збережено для насту-

¹¹⁴ Там-же, – С. 101.

¹¹⁵ Там-же, – С. 90-91.

¹¹⁶ Barącz... – С. 185.

¹¹⁷ Barącz... – С. 197; Petrus... – С. 99.

¹¹⁸ Petrus... – С. 90.

¹¹⁹ Там-же.

¹²⁰ Petrus... – С. 91, 121.

¹²¹ Там-же, С. 104.

¹²² Там-же, – С. 108.

пної реставрації. При цих роботах художники Іван Біда із Львова та Роман Глинський з Нової Скваряви виконали нові іконописи в п'яти нішах головного фасаду костелу та у двох нішах на бічних фронтонах.

3.4. Василянська церква Пресвятого Серця Ісусового (Різдва Христового).

Жовківська василянська церква Різдва Христового побудована за підтримки короля Яна III Собеського у 1682 р. на місці попередньої дерев'яної церкви XV ст.¹²³ За свідченнями сучасників, ця невелика мурована церква, побудована у візантійському стилі з банею і сигнатуркою, була дуже красивою. У 1690 році під патронатом львівського архієпископа Йосипа Шумлянського і короля Яна III в церкву Різдва Христового урочисто перенесено нетлінні останки св. мученика Івана Нового (пом. 850), званого Сучавським, духовного опікуна короля в його битвах з турками.

У 1697-1699 рр. Іван Руткович із своїми учнями виготовив для церкви прекрасний іконостас. У 1778 р. художник Ілія Собуцький намалював для церкви великий образ на полотні Св. Василя Великого в оточенні чотирьох священиків, чотирьох дияконів та двох прислужників¹²⁴. Образ був врятований у великій пожежі 1833 р., сьогодні знаходиться в Національному музеї у Львові.

Після великої пожежі міста у 1833 р., коли погоріли церква і монастир, дуже пошкоджений іконостас був перенесений до села Нова Скварява. Відбудова самої церкви йшла дуже повільно, лише у 1837 р. її накрито дахом, ліхтар на церковній бані встановлено у 1862 р. Роботи по відбудові продовжувалися ще у 1864-1866 рр. за кошти релігійного фонду та фонду імператора Франца Йосифа I. Тоді ж відновлено інтер'єри з новими розписами та новим іконостасом за зразком пряшівського кафедрального собору, який виготовив майстер Михайло Федорчак з Пряшева з двома художниками із Закарпаття. Ними виготовлено також три вітвари¹²⁵.

У 1847 р. відлито і встановлено новий дзвін на дзвіниці. Після того, як він розбився у 1858 р., його перелили у 1862 р. в Любачеві під іменем «Петро» (з напису на дзвоні)¹²⁶.

У 1902-1906 рр. проводилася велика розбудова церкви, внаслідок якої було завершено створення сучасного ансамблю монастиря Різдва Христового. На старій церкві була розібрана вітварна частина, баня і склепіння нави; на місці вітварної частини зведено нові великі прибудови з півночі, сходу і заходу. Усі дерев'яні предмети інтер'єрів оздоблено прекрасною різьбою в народному стилі. Проект перебудови і оздоблення церкви виготовив професор Едгар Ковач. При посвяченні новорозбудованої церкви її перейменовано на церкву Пресвятого Серця Ісусового на честь об'явлення святій монахині Марії Маргариті Аляжок у Франції у XVII ст. Христа з розкритим серцем та поширеного у зв'язку з цим культу Святого Серця Ісуса.

Протягом 1910-1911 рр. відомий український художник, професор Юліан Буцманюк (1885-1967, похований в м. Едмонтоні, Канада), тоді ще молодий художник з незакінченою освітою в Академії Мистецтв у Кракові, виконав розписи каплиці Благівіщення церкви в новітньому стилі модерн та розробив проект вітражу для цієї каплиці, який був виготовлений на Краківській фабриці вітражів і мозаїк Желенського за участю самого Буцманюка і встановлений в каплиці у 1913 р.¹²⁷

¹²³ Barącz... – С. 114, 219; Gaşiorowski... – С. 57.

¹²⁴ Жолтовський... – С.163.

¹²⁵ Schneider... – С. 11; Яремич, Галина. Формування комплексу Василянської церкви та монастиря в Жовкві. / Збірник матеріалів українсько-польського науково-практичного семінару «Історична, мистецька та архітектурна спадщина Жовкви...». – Жовква-Львів. 1998. – 196 с., с. 123-128. – С. 125; Яремич. Дорога до храму... – С. 8, 9.

¹²⁶ Яремич. Дорога до храму... – С. 9.

¹²⁷ Якімова, Олена. Монументальний живопис Юліана Буцманюка у жовківській церкві Христа-Чоловіколюбця: сакральна та національно-історична парадигми. / Львівська галерея мистецтв. Жовківські читання 2011. Збірник статей першої наукової конференції «Музей в сучасному світі». – Львів, 2011. – ст. 220-221; Яремич. Формування комплексу... – С. 127; Яремич. Дорога до храму... – 21-22.

Протягом 1932-1939 рр. Юліан Буцманюк виконав знамениті розписи самої церкви (куполів, вітваря і нави), представивши в них давню та найновішу історію України, зокрема усіх церковних і державних діячів українського народу, події створення УГКЦ (сюжет «Берестейська Унія») та возз'єднання ЗУНР з УНР у 1918 р. (сюжет «Покров Богородиці») ¹²⁸. До початку Другої світової війни роботи з розписів церкви не були закінчені, а наступні обставини не дозволили їх продовжити; лише у 1960-х рр., таємно від тодішньої влади, художниками о. Володимиром Яремою і Станіславом Серветником розписано бабінець церкви.

У 1945 р. монастир Василіян зачинено, в ньому розташувалася військова частина НКВС; в перші ж дні монахам наказано забілити вапном частину розписів храму про події з національної історії України, що вберегло їх від знищення в радянський час. У 1952 р. храм передано Російській православної церкві, у 1991 році повернуто відновленій Українській греко-католицькій церкві. У 1990-х рр. забілені розписи відчищено від вапна. На сьогодні усі розписи церкви потребують масштабної реставрації; реставровано лише розписи каплиці Благовіщення, які у свій час були сильно пошкоджені внаслідок протікання даху.

Розписи Юліана Буцманюка жовківської церкви Різдва Христового в стилі українського модерну першої половини ХХ ст. є винятковим явищем в Україні як за своїм високим художнім рівнем, так і за своїм ідейним національно-патріотичним змістом.

У 2002 р. жовківський різьбяр і художник Стефан Скіра спільно з художником Михайлом Бесиком з сусіднього села Сопошин виготовили для церкви Різдва Христового новий іконостас у давній техніці і у стилі інтер'єрів церкви початку ХХ ст.

Розділ ІV. ПАМ'ЯТКИ МОНУМЕНТАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА ХХ СТ.

В травні 1903 р. Жовква урочисто святкувала 300-річчя свого заснування. Під час урочистостей, зокрема, відкрито пам'ятники у повний зріст гетьману і канцлеру Станіславу Жолкевському в міському парку на схід від замку та королю Яну III Собеському на Ринку перед казематами (теперішньою Ратушею), обидва з каменю ¹²⁹. Тоді-ж відкрито красивий фонтан на площі перед замком, на якому через кілька років на постаменті встановлено скульптуру Матері Божої. Пам'ятники Собеському і Жолкевському були зруйновані в роки війн 1918-1922 рр., пізніше урочисто відновлювалися: у 1924 р. – Собеському, як і попередній, у повний зріст; у 1925 р. – Жолкевському, лише погруддя. Обидва пам'ятники і скульптура Матері Божої були остаточно знищені за рішенням органів радянської влади, ймовірно, у 1946 р. Залишки пам'ятника Яну III мешканці міста закопали на своїх городах і вони збереглися до нашого часу: тулуб скульптури короля сьогодні експонується на підвір'ї парафіяльного костелу; залишки постаменту – на підвір'ї замку.

Невдовзі на місці пам'ятника королю Яну III було встановлено пам'ятник у повний зріст генеральному секретарю ЦК КПРС, главі уряду, генералісімусу Радянського Союзу Й.Сталіну. Цей пам'ятник у 1961 р. після офіційного засудження культу особи Сталіна було знято і знищено органами радянської влади.

На місці знятого пам'ятника Й.Сталіну перед будівлею міської ради у 1963 р. встановлено бетонне погруддя відомому пілоту, капітану російської царської армії П.Нестерову, який загинув біля Жовкви у 1914 р. внаслідок здійсненого ним повітряного тарану (автор пам'ятника скульптор О.П.Толмачов). Ще раніше, у грудні 1951 р. місто Жовква було перейменоване в його честь на Нестеров; історична назва міста повернута у 1991 р. У 1982 р. пам'ятник П.Нестерову перенесено на щойно впорядковану площу 50-річчя ВЛКСМ, яку перейменовано на площу П.Нестерова (тепер пл. Є.Коновальця). На початку незалежної Української держави у 1993 р. погруддя було знято у зв'язку з перейменуванням міста та підготовкою встановлення на цьому місці пам'ятника Є.Коновальцю.

У 1994 р. на площі Є.Коновальця урочисто відкрито пам'ятник Є.Коновальцю, полковнику Армії УНР, першому голові ОУН, уродженцю села Зашків на Жовківщині. Пам'ятник

¹²⁸ Якімова... – ст. 222; Яремич. Дорога до храму... – 22-26.

¹²⁹ Jubileusz Żółkwi. // Tygodnik ilustrowany. – 1903, n. 23. – str. 451-452.

виготовлений з монолітної кам'яної брили теребовлянського пісковика, недостатньо виразним; автори – скульптори Я.Мотика із Львова та В.Шишков з Києва.

У 1949 р. на центральній ринковій площі міста (площі 1 Травня, тепер площа Вічева) по її осі у верхній частині площі встановлено на високому постаменті бетонний пам'ятник у повний ріст засновнику Радянської держави В.Леніну. Цей пам'ятник простояв до 1981 р.

До 22 квітня 1982 р., до дня народження Леніна, виконано реконструкцію центральної площі міста, по осі площі на місці попереднього пам'ятника встановлено новий монументальний бронзовий пам'ятник В.Леніну висотою 6,5 м на масивному широкому бетонному постаменті, обличкованому гранітними плитами, доповнений двома великими квітниковими партерами з підірними стінками (скульптор В.Л.Подольський, архітектор А.Д.Консулов). До цієї події виконком міської ради перейменував площу 1-го Травня на площу В.І.Леніна.

У 1990 р. з ініціативи громадсько-політичних організацій району та за рішення міської ради бронзову скульптуру В.Леніна було демонтовано і перевезено на місцевий завод «Шляхіндустрія» для збереження. У грудні того ж 1990 р. її було продано місту Балаково Саратовської області, де він був встановлений на центральній площі міста. Потужні бетонні споруди постаменту і підірні стінки монумента були демонтовані лише у 2003 р. при підготовці міста до 400-літнього ювілею і реконструкції площі.

У 1979 р. для відзначення 325-річчя воз'єднання України і Росії на міській Звіринській брамі урочисто відкрито бронзову меморіальну художню таблицю, присвячену походу у жовтні 1648 р. через Жовкву козацько-селянських військ Б.Хмельницького. Під час реставрації брами у 1992 р. таблиця була демонтована з ідеологічних міркувань, а через три роки переплавлена на нову меморіальну дошку Б.Хмельницькому.

Восени 1980 р. відкрито художній в'їзний знак з монолітного залізобетону в кінці вул. Львівської на в'їзді в місто з боку Львова.

У 1983 р. на вулиці Львівській біля районного Будинку культури на місці колишньої цвинтарної каплиці споруджено і урочисто відкрито великий монумент радянським воїнам, які полягли при визволенні міста в липні 1944 р. (скульптор В.М.Усов, архітектор А.М.Шуляр, м. Львів). Монумент являв собою скульптурну групу з бронзи: солдат на підвищеному широкому постаменті, який падаючи прикриває собою дівчинку, що стоїть поряд на землі і випускає в небо голубів. У 1990-х рр. вандалами збирачами кольорових металів пошкоджено скульптуру дівчинки (викрадено голову і руку з голубами). Пізніше скульптура дівчини була демонтована цілком.

У 1988 р., при впорядкуванні скверика біля синагоги, в ньому встановлено бетонну паркову скульптурну групу «Материнство» (сидячі фігури молодих батька і матері та дитина між ними). Скульптуру двічі пошкоджували місцеві вандали, інші мешканці міста з власної ініціативи її відновлювали і впорядковували.

У 1994 р. за участю делегації Жовківського земляцтва з Ізраїлю, Франції і США урочисто відкрито пам'ятний знак на місці масового розстрілу євреїв на узліссі на східній околиці міста (автори архітектори В.Накопало, М.Кубай, скульптор С.Скіра). Пам'ятний знак пізніше також пошкоджено збирачами кольорових металів – викрадено усі бронзові елементи (зірку Давида, бронзову таблицю, менору); у зв'язку з цим на їх місце встановлено інші елементи з чорного металу.

У 1995 р. відкрито невеличкий пам'ятник Т.Шевченку з каменю пісковика на площі перед районним Народним Домом по вул. Львівській (скульптор Я.Мотика, м. Львів). Нажаль, цей камеральний пам'ятник виконано недостатньо виразним та непропорційно малим по відношенню до відкритої площі і фасаду будівлі.

Також у 1995 р., під час урочистого відзначення 400-річчя від дня народження засновника Української держави у XVII ст. гетьмана України Богдана Хмельницького відкрито пам'ятну бронзову дошку із скульптурним портретом гетьмана, встановлену на розі східної башти замку (скульптор Я.Скакун, м. Львів).

У 1999 р. на площі Вічевій перед замком і міською Ратушею урочисто відкрито пам'ятний знак на могилі жертв репресій НКВС 28-30 червня 1941 р., виготовлений з білого каме-

ню вапняку, скульптурні елементи – з бронзи (автори – архітектори М.Цапко, М.Кубай, В.Накопало, м. Жовква, скульптор Ю.Гавюк, м. Львів).

На початку 2008 р. з ініціативи і стараннями місцевого громадського комітету (організатор Л.Герич) на фонтані перед замком на відновленому постаменті встановлено нову скульптуру Матері Божої з каррарського мармуру, привезеного з Італії, яку виготовив скульптор І.Сонсядло з Тернополя.

Влітку 2008 р. у невеликому дворіку на початку вул. С.Бандери було відкрито пам'ятний знак в пам'ять полеглих в Афганістані сімох юнаків з Жовківського району. Пам'ятний знак споруджено з ініціативи і за кошти районної Спілки ветеранів Афганістану.

В серпні 2010 р. під час святкування Дня Незалежності України відбулося урочисте відкриття меморіальної дошки гетьману України Івану Мазепі до 300-річчя подій, пов'язаних з воєнно-політичним виступом гетьмана та укладення українсько-шведського союзу під час Північної війни 1700-1721 рр. Меморіальна бронзова дошка із скульптурним портретом гетьмана виготовлена з ініціативи директора Львівської Національної галереї мистецтв Бориса Возницького скульптором В.Грицаком (м. Львів), встановлена тимчасово на фронтальній стіні Жовківського замку при головній брамі.

В квітні 2013 р. на подвір'ї неврологічного відділення Жовківської центральної районної лікарні по вул. Воїнів УПА 19 відкрито пам'ятний знак жертвам Чорнобильської трагедії 1986 р., виготовлений силами Жовківської районної громадської організації «Союз Чорнобиль України».

29 вересня 2013 р., з нагоди дня міста нагороджено званням почесного громадянина Жовкви доктора Любомира Романкова (нар. 1931), відомого діяча української діаспори. На будинку, де проживала родина Романкових до 1939 р., відкрито художню меморіальну дошку із скульптурним портретом Романківа. Л. Романків народився та виріс в Жовкві, останні роки проживає у США, є одним з найвидатніших вчених в галузі магнітного запису та електродіагностики, дійсним членом кількох Академій наук та наукових організацій, активним діячем молодіжних та громадських організацій української діаспори, тривалий час є головою керівних органів Пласту, всебічно сприяє розбудові Пласту в Україні. На його пожертви у 1990-х рр. виконано ремонти в жовківській церкві Пресвятого Серця Ісусового.

Перелік ілюстрацій.

До підрозділу 1.1:

01. Жовківський замок. Фундаційна таблиця, 1606.
02. Парафіяльний костел – скульптурний твір.
03. Парафіяльний костел. Кам'яний декор фасаду.
04. Парафіяльний костел. Портал головного входу.
05. Парафіяльний костел. Скульптура Архангела Михаїла на фронтоні.
06. Парафіяльний костел. Епітафія посвячення костелу у 1623 р.
07. Парафіяльний костел. Епітафія Глоговського від 1626 р.
08. Парафіяльний костел. Надгробки Жолкевських – чоловіча частина.
09. Парафіяльний костел. Надгробки Жолкевських – жіноча частина.
10. Парафіяльний костел. Надгробки Жолкевських – скульптура Станіслава Жолкевського.
11. Парафіяльний костел. Надгробки Жолкевських – скульптура Яна Жолкевського.
12. Парафіяльний костел. Надгробки Жолкевських – скульптура Регіни Жолкевської.
13. Парафіяльний костел. Надгробки Жолкевських – скульптура Софії Данилович.
- 14, 15. Надгробки Жолкевських. Літографія Піллера за рисунком А. Лянге, 1831 р.
16. Жовківський замок. Тимпан порталу головного в'їзду.
17. Є.Цуриклич. Битва під Клушиним у 1610 р.
- 18, 19. Фрагменти саркофагу Жолкевського. Музей Палац у Вілянові.
20. Фрагмент саркофагу Жолкевського. Національний музей в Кракові.
- 21, 22. Фрагменти саркофагу Жолкевського. Музей Чарторийських в Кракові.

До підрозділу 1.2:

23. Зразок французької карети др. пол. XVII ст.
24. Фрагмент плану парку Жовківського замку. А.Кастелло, 1740 р.
25. Паркова скульптура Геркулеса перед замком до II Світової війни.
26. Василянська церква. Портал бічного входу з парафіяльного костелу, 1676 р.
27. А.Стех і Ф.Кесслер, 1678 р. Битва під Хотиним у 1673 р.
28. Парафіяльний костел. Портал бічного входу, 1676 р.
29. Домініканський костел. Надгробок Марка Собеського.
30. Домініканський костел. Надгробок Теофілії Собеської.
31. Парафіяльний костел. Надгробок Якоба Собеського.
32. Парафіяльний костел. Надгробок Станіслава Даниловича.
33. Ю.Шимонович. Алегорія весни. Розписи Вілянівського палацу.
34. Ю.Шимонович. Алегорія літа. Розписи Вілянівського палацу.
35. Ю.Шимонович. Алегорія осені. Розписи Вілянівського палацу.
36. Ю.Шимонович. Алегорія зими, 1683 р. Розписи Вілянівського палацу.
37. Ю.Шимонович. Королева Марія Казимира з дітьми.
38. Ю.Шимонович. Портрет Яна III Собеського.
39. Ю.Шимонович, 1686 р. Апофеоз Яна III під Віднем.
40. Ю.Шимонович, 1693 р. Портрет Яна III.
41. М.Альтомонте, 1688-1694 рр. Битва під Віднем у 1683 р.
42. М.Альтомонте, 1694-1695 рр. Битва під Барканами у 1683 р.
43. Ю.Енгерт, 1827 р. Інтер'єр колегіати в Жовкві.
44. В.Петранович. Якоб Собеський.
45. В.Петранович. Ференц II Ракочі з матір'ю.
46. Портрет Станіслава Жолкевського.
47. Портрет Станіслава Даниловича.
48. Портрети Софії Жолкевської.
49. Портрети Регіни Жолкевської.
50. Камін з Жовківського замку в палаці Голуховського у Львові.
51. Камін з Жовківського замку в Олеському замку.

До підрозділу 1.3:

52. Дерев'яні скульптури з castrum doloris 1743 р. – Мати Божа Скорботна.
53. Дерев'яні скульптури з castrum doloris 1743 р. – св. Іоан Євангеліст.
- 54, 55, 56. Дерев'яні скульптури алегорій з castrum doloris 1743 р. ЛНГМ.
- 57, 58, 59. Дерев'яні скульптури алегорій з castrum doloris 1743 р. ЛІМ.
60. Портик замку із скульптурами у 1755 р. Фрагмент акварелі Й.К.Яворського.
61. Портик замку із скульптурами у 1847 р. Фрагмент гравюри з тижневика «Przyjacieł ludu».
62. Кам'яні скульптури з портика замку – Ян III Собеський. Поштівка.
63. Кам'яні скульптури з портика замку – Михайло Радзивил. Поштівка.
64. Кам'яні скульптури з портика замку – Кароль Радзивил. Поштівка.
65. Кам'яні скульптури з портика замку – Станіслав Жолкевський. Поштівка.
66. Кам'яні скульптури з портика замку – Ян Данилович. Поштівка.
67. Кам'яні скульптури з портика замку – Якоб Собеський. Поштівка.
68. Я.Пінзель. Христос Розіп'ятий.
69. Я.Пінзель. Христос Розіп'ятий – фрагмент.

До розділу II:

70. І.Руткович. Жовківський іконостас – реконструкція.
71. І.Руткович. Жовківський іконостас – Образ Нерукотворний. НМЛ.
72. І.Руткович. Жовківський іконостас – Царські врата. НМЛ.
73. І.Руткович. Жовківський іконостас – Архангел Михаїл. НМЛ.
74. І.Руткович. Жовківський іконостас – Архангел Гавриїл. НМЛ.
75. Й.Кондзелевич. Богородчанський іконостас – реконструкція.
76. Й.Кондзелевич. Богородчанський іконостас – Царські врата. НМЛ.

77. Й.Кондзелевич. Богородчанський іконостас – Пантократор. НМЛ.
78. Й.Кондзелевич. Богородчанський іконостас – Успіння Богоматері. НМЛ.
79. Й.Кондзелевич. Богородчанський іконостас – Архангел Михаїл. НМЛ.
80. Й.Кондзелевич. Богородчанський іконостас – Архангел Гавриїл. НМЛ.
81. Іконостас Троїцької церкви м. Жовква – загальний вид.
82. Іконостас Троїцької церкви м. Жовква – Образ Нерукотворний.
83. Іконостас Троїцької церкви м. Жовква – Царські врата.
84. Іконостас Троїцької церкви м. Жовква – Христос.
85. Іконостас Троїцької церкви м. Жовква – Богоматір з Дитям.
86. Іконостас Троїцької церкви м. Жовква – дияконські врата, Архангел Михаїл.
87. Іконостас Троїцької церкви м. Жовква – дияконські врата.
88. Іконостас церкви Різдва Пресв. Богородиці м. Жовква – Царські врата.
89. Царські врата м. Жовква кін. XVII ст. Червоноградська філія ЛМІР.
90. Царські врата церкви с. Воля Висоцька.
91. Царські врата церкви Св. Параскеви с. Крехів.
92. Царські врата церкви с. Волиця Деревлянська.
93. Дзвіниця Софії Київської. Декор західного фасаду.
94. Дзвіниця Софії Київської. Декор північного фасаду.
95. Брама Заборовського Софії Київської.

До підрозділу 3.1:

96. Інтер'єр синагоги, поч. XX ст. – східна стіна.
97. Інтер'єр синагоги, поч. XX ст. – головний зал з колонами.
98. Інтер'єр синагоги, поч. XX ст. – біма у головному залі.
99. Інтер'єр синагоги, поч. XX ст. – шафа Тори у головному залі.
100. Жовківська синагога. Врата шафи Тори.
101. Корона Тори з Жовківської синагоги, XVIII ст. ЛМEXП.
102. Лампа Хануки з Жовківської синагоги, 1797. ЛМEXП.

До підрозділу 3.2:

103. Парафіяльний костел – головний вівтар.
104. Парафіяльний костел – Розп'яття на головному вівтарі. В.Ствош, кін. XIV ст.
105. Парафіяльний костел – сталлі (почесні сидіння).
106. Парафіяльний костел – органні хори.
107. Парафіяльний костел – амвон.
108. Парафіяльний костел – епітафія королевичів Собєських.
109. Парафіяльний костел – бронзова плита входу до склепу.

До підрозділу 3.3:

110. Домініканський костел – головний вівтар з картиною Вознесіння Діви Марії.
111. Домініканський костел – інтер'єр з головним вівтарем, 1925 р.
112. Домініканський костел – інтер'єр з органним хором, 1925 р.
113. Домініканський костел – інтер'єр з розписами, 1925 р.
114. Домініканський монастир – розписи в корпусі келій, 1925 р.
115. Домініканський костел – інтер'єр каплиці Христа Розп'ятого, 1925 р.
116. Домініканський костел – інтер'єр каплиці Христа Розп'ятого, 1925 р.
117. Крісло з каплиці Христа Розп'ятого в парафіяльному костелі, 2015 р.
118. Домініканський костел – головний фасад з розписами, 2015 р.

До підрозділу 3.4:

119. Ю.Буцманюк. Розписи каплиці Благовіщення – Діва Марія з ангелами.
120. Ю.Буцманюк. Розписи каплиці Благовіщення – Мати Божа з Христом і прихожани.
121. Ю.Буцманюк. Розписи каплиці Благовіщення – купол.
122. Ю.Буцманюк. Розписи каплиці Благовіщення – купол і простінок над входом.
123. Ю.Буцманюк. Вітраж в каплиці Благовіщення.

124. Ю.Буцманюк. Розписи церкви Різдва Христового – вівтарна частина.
125. Ю.Буцманюк. Розписи церкви Різдва Христового – купол, Христос-Вседержитель.
126. Ю.Буцманюк. Розписи церкви Різдва Христового – Возз'єднання УНР і ЗУНР.
127. Ю.Буцманюк. Розписи церкви Різдва Христового – Берестейська Унія.
128. Мозаїка на фронтоні церкви Різдва Христового.

До розділу IV:

129. Пам'ятник Я.Собесьькому, 1903 р.
130. Пам'ятник Я.Собесьькому, відновлення у 1924 р.
131. Пам'ятник С.Жолкевському, 1903 р.
132. Пам'ятник С.Жолкевському, відновлення у 1925 р.
133. Пам'ятник П.Нестерову, 1963 р.
134. Пам'ятник П.Нестерову, 1982 р.
135. Пам'ятник Є.Коновальцю, 1994 р.
136. Пам'ятник В.Леніну, 1949 р.
137. Пам'ятник В.Леніну, 1982 р.
138. В'їзний знак в місто від Львова, 1980 р.
139. Пам'ятник радянським воїнам на міському цвинтарі, 1955 р.
140. Монумент радянським воїнам, які полягли при визволенні міста у 1944 р. В.Усов, 1983 р.
141. Скульптурна група Материнство, 1988 р.
142. Пам'ятник Т.Шевченку. Я.Мотика, 1995 р.
143. Пам'ятна дошка Б.Хмельницькому. Я.Скакун, 1995 р.
144. Скульптура Матері Божої на фонтані. І.Сонсядло, 2008 р.
145. Пам'ятна дошка І.Мазепі. В.Грицак, 2010 р.
146. Пам'ятний знак жертвам Чорнобильської трагедії у 1986 р., 2013 р.
147. Пам'ятна дошка Л.Романківу, 2013 р.

АНОТАЦІЯ

Михайло Кубай. Мистецька спадщина Жовкви.

В статті подано огляд історичних мистецьких традицій міста Жовква від їх зародження на початку XVII ст. та розвитку до наших днів. Подано перелік осіб, які їх творили, окреслені масштаби та рівень мистецьких надбань міста. Мистецька спадщина міста класифікована у чотирьох розділах: замок – осередок мистецького життя і меценатства (три періоди); Жовківська школа живопису та різьби по дереву XVII-XVIII ст., монументальне мистецтво жовківських храмів (чотири храми); пам'ятки монументального мистецтва XX ст. Стаття є оглядовою, введенням до ширших досліджень по заявленій темі.

ANNOTATION

Mykhailo Kubay. The art heritage of Zhovkva.

In this article is presented the review of Zhovkva's town art traditions from their origin at the beginning of seventeenth century and their development nowadays. There is given the list of persons, who create them, there are marked the measures and the level of the town's art property. The art heritage of the town is divided into four chapters: the castle is the center of art life, charity and patronage (three periods); Zhovkva's School of Painting and Wood Carving at the seventeenth – eighteenth centuries, monumental art of the temples in Zhovkva (four temples); monuments of monumental art of the twentieth century. The article is reviewing, the introduction to the wider researches of this topic.

Ключові слова: Жовква, культурна спадщина Жовкви, мистецька спадщина Жовкви